

Obsah

Alexandra Jachanová Doleželová:

Úvod 3

Jana Smiggels Kavková:

Ženy v politice: I nadále v pozici znevýhodněné menšiny 4

Petra Švecová:

Děti jako svědci domácího násilí 10

Linda Sokačová:

Antidiskriminace 16

Eva Kavková:

Postavení žen migrantek v České republice 32

Petra Sovová:

Práva žen v těhotenství, při porodu a práva rodičů po porodu 40

Stanoviska České ženské lobby 51

Česká ženská lobby – základní informace 54

Česká ženská lobby – členské organizace 54

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,
do rukou se vám dostává publikace *Prosazování genderové rovnosti: vybraná témata*, která vznikla v rámci projektu *Prosazování genderové rovnosti v období CZ PRESS*. V období českého předsednictví Evropské unii (leden až červen 2009) nebylo tématu rovnosti žen a mužů věnována taková pozornost, jakou by si neziskové organizace zabývající se problematikou představovaly. Proto se Česká ženská lobby rozhodla realizovat v období předsednictví stínové aktivity, které poukazovaly na problémy související s pozicí žen a mužů ve společnosti.

Publikace navazuje na pět kulatých stolů, které Česká ženská lobby, resp. její členské organizace zrealizovaly. Byla vybrána témata, jež jsou v oblasti prosazování rovnosti žen a mužů významná: ženy v politice, domácí násilí, antidiskriminační legislativa, postavení migrantek a práva žen během péče v těhotenství, při porodu a v šestinedělí. Předkládané texty slouží jako kritický (stínový) pohled neziskových organizací a přináší návrhy řešení.

Vzhledem k rozmanitosti témat a ponechání realizace kulatých stolů na členských organizacích se jednotlivé texty liší ve své struktuře, především při předkládání doporučení. Texty představují zkušenosti jak z kulatých stolů, tak z dlouhodobé činnosti jednotlivých organizací, které přinášejí ve „svých“ tématech jedinečné know-how. Nelze je ale považovat za prohlášení České ženské lobby jako platformy genderových a ženských neziskových organizací.

Protože se většina členských organizací České ženské lobby zaměřuje převážně na postavení žen ve společnosti, jsou tak strukturovány i některé obsažené příspěvky. Tomu odpovídá i použitý jazyk: zatímco některé příspěvky důsledně užívají genderově korektní jazyk, některé neproblematicky odkazují výhradně na muže či ženy. Jednotlivé organizace tak získaly prostor k vyjádření vlastních postojů, zaměření či zkušeností.

Příspěvky jsou v publikaci řazeny v pořadí, v jakém probíhaly kulaté stoly k jednotlivým tématům. Na závěr publikace jsou zařazena krátká stanoviska České ženské lobby v následujících oblastech: genderové role a stereotypy, násilí na ženách, prostituce a obchod se ženami, sexualita a reprodukční práva žen, ženy v rozhodovacích pozicích a ženy na trhu práce.

Jednotlivé příspěvky neslouží pouze osobám v rozhodovacích pozicích, ale také neziskovým organizacím, aby se navzájem seznámily s tématy, kterými se jejich partnerské organizace zabývají. Slouží také českým a zahraničním médiím s cílem zviditelnění jednotlivých témat.

Přeji vám příjemné a užitečné čtení,

Alexandra Jachanová Doleželová, předsedkyně České ženské lobby

Ženy v politice: I nadále v pozici znevýhodněné menšiny

Jana Smiggels Kavková, o. s. Fórum 50 %

Úvod

Zastoupení žen v politice je nízké. Je tomu tak ve většině zemí světa, a ani Česká republika není výjimkou. Světový průměr zastoupení žen v parlamentech se v současnosti vyšplhal na 18,5 %, v Evropě pak dokonce překročil 20% hranici. Naše země bohužel za těmito čísly zaostává, se 17,5 % žen v Poslanecké sněmovně a 17 % v Senátu nestačíme ani na světový průměr a v žebříčku sestavovaném Meziparlamentní uníí (organizace parlamentů suverénních zemí, jejímž smyslem je zprostředkovávat dialog a spolupráci mezi parlamenty co nejšířšího počtu států v otázkách světového míru, lidských práv a demokracie) nám tak připadlo nelichotivé 76. místo.¹

Při posledních volbách do Sněmovny v roce 2006 dokonce zastoupení žen v tomto orgánu kleslo ze 17 % na 15,5 % – a skóre mohlo být ještě mnohem horší nebýt toho, že celkem tři kandidátky byly zvoleny výhradně díky preferenčním hlasům. Do parlamentu se tak dostaly zásluhou voličů a voliček a navzdory faktu, že je jejich politické strany nominovaly na nevolitelná místa kandidátních listin.² V průběhu volebního období se pak následkem odchodu několika poslanců a kooptací nových na jejich místo počet poslankyň postupně zvýšil až na současných 35.

Naopak poslední senátní volby, které se konaly na podzim roku 2008, znamenaly zvýšení podílu senátorek z 13,5 % na 17 %. A ženy byly navíc v porovnání se svými mužskými kolegy u voličů úspěšnější. Z celkem 34 kandidátek jich bylo zvoleno pět, což odpovídá 14,7 %. Naopak z celkem 166 mužských kandidátů jich bylo zvoleno 22, úspěšných tedy bylo 13,3 %. A to ještě nebyl zohledněn fakt, že v šesti volebních obvodech ženy nekandidovaly vůbec, což jejich šance výrazně zhoršilo. V horní komoře parlamentu nyní zasedá 14 zákonodárkyň, celkem o tři více než v předchozím volebním období. Pozitivní zprávou je z tohoto hlediska rovněž jmenování senátorky Aleny Gajdůškové do funkce místopředsedkyně Senátu.³

Ani na úrovni krajů není navzdory mírnému zlepšení po nedávných volbách situace nijak příznivá: **v krajských zastupitelstvech političkám připadlo v průměru 17,5 %**

1 Zdroj: <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm> [online, staženo 06/04/2009].

2 SMIGGELS KAVKOVÁ 2006.

3 SMIGGELS KAVKOVÁ 2008b.

mandátů, tedy o 2,5 procentních bodů více než v minulém volebním období.⁴ Pozitivní zprávou je však rozhodně to, že vůbec poprvé v naší historii stanuly v čele krajů ženy a konečně jsem se dočkali prvních dvou hejtmerek. Jsou jimi bývalá ministryně zdravotnictví Milada Emmerová v Plzeňském kraji a Jana Vaňhová v Ústeckém kraji. Velmi výmluvný je fakt, že současná legislativa zatím neumožňuje použití ženského tvaru *hejtmanka*: zákon hovoří pouze o hejtmanech.

Nejvyšší zastoupení mají ženy v komunální politice, v průměru 25 %. Platí zde však jednoduché pravidlo: čím větší město, tím méně zastupitelek. Nejvíce političek tak nalezneme v malých obcích, nejméně ve velkých městech. Zastoupení žen v zastupitelstvech statutárních měst je pouhých 19,5 %.⁵ V současnosti máme v ČR pouze tři primátorky: Ivanu Řápkovou v Chomutově, Irenu Ondrovou ve Zlíně a Evu Richtrovou ve Frýdku-Místku. Naopak v menších obcích nalezneme velké množství starostek: v České republice jich je celkem více než jedenáct set.

K tomu, aby ženy nebo jakákoliv sociální skupina mohla prosazovat v politice své zájmy, musí dosáhnout alespoň 30% zastoupení. Proto se o této hranici hovoří jako o tzv. kritické hranici. Nastíněný přehled zastoupení žen na všech úrovních české politiky bohužel jasně ukazuje, že tuto mez se zatím nikde nepodařilo překonat. Fakt, že političek je tak málo, navíc vyostřuje konkurenční chování a zabraňuje vzniku vzájemné solidarity. Ženy se zkrátka musí přizpůsobit prostředí, ve kterém se pohybují. Politika je definována maskulinně, a pravidly hry jsou proto šitá na míru mužům. Pro opravdovou změnu současného stavu a politické kultury by zastoupení žen muselo narůst velmi výrazně. Jak praví slogan argentinského ženského hnutí: „Když je žen v politice málo, mění politika ženy. Až jich bude dostatek, změní ženy politiku.“ Netvrdíme, že politika s výrazným zastoupením žen bude jednoznačně lepší. Bude ale určitě jiná.

2. Překážky bránící vyššímu zapojení žen

Co se skrývá za výše prezentovanými čísly? Jaké jsou příčiny současného neuspokojivého stavu české politiky? A především: existují možnosti, jak jej zlepšit?

Nízká účast žen na rozhodování má řadu negativních dopadů: mnohá významná témata jsou v politice opomíjena a nejsou považována za dostatečně důležitá, voliči a voličky ztrácí důvěru v politiku, která jim oprávněně připadá odtržená od reálného světa. Nedávný průzkum Eurobarometr v členských zemích Evropské unie navíc odhalil, že ženy se cítí být od evropské politiky více odtržené než muži a také by uvítaly, kdyby se Evropský parlament více věnoval otázkám, které se jich bezprostředně dotýkají.⁶ V politice převažuje agresivní styl jednání, který odrazuje potenciální zájemkyně od zapojení se do veřejného života.

4 SMIGGELS KAVKOVÁ 2008a.

5 Zdroj: Český statistický úřad, dostupné online na <http://www.volby.cz/pls/kv2006/kv221?xjazyk=CZ&xid=06&xv=76&xnumnuts=0>.

6 EU a Evropské volby: názory a hlediska žen. Dostupné online na http://www.europarl.europa.eu/news/expert/infopress_page/014-51138-065-03-10-902-20090306IPR51122-06-03-2009-2009-false/default_cs.htm.

Vyššímu zapojení žen do politiky brání řada viditelných i neviditelných bariér, které lze rozčlenit do tří základních skupin: 1. institucionální bariéry, 2. společenské bariéry a 3. individuální bariéry.⁷ Ženy a muži nemají v politice stejnou startovací čáru.

Mezi hlavní **institucionální bariéry** patří volební systém a způsob sestavování kandidátních listin a dalších nominací. Jelikož jsou politické strany zásadními aktéry naší politické scény, neboť právě ony zodpovídají za výběr kandidátů a kandidátek pro volby, je jejich vliv na zastoupení žen v politice naprosto klíčový. „Výběr kandidátů uvnitř politických stran je nejdůležitějším nástrojem, který ovlivňuje podíl žen v parlamentech.“⁸ Pokud neexistuje politická vůle pro podporu vyššího zapojení žen, ani silná poptávka na straně voliček a voličů ke změně nestačí.

Společenské bariéry jsou výsledkem postoje české veřejnosti k rozdělení rolí žen a mužů ve společnosti. Zjednodušeně lze konstatovat, že naše společnost je v tomto ohledu konzervativní a přetrvávají v ní předsudky a genderové stereotypy, které se projevují v příklonu k tradičnímu rozdělení rolí.⁹ Na druhou stranu je podle výsledků výzkumu veřejného mínění 88 % občanů a občanek přesvědčeno o tom, že vyšší zapojení žen do politiky je užitečné, a 71 % považuje jejich současné zastoupení za nedostatečné.¹⁰ Navíc v posledních deseti letech výrazně stoupá počet mužů i žen, kteří si přejí vyšší zapojení žen do rozhodování. **Navzdory přetrvávajícím stereotypům v České republice existuje jasná společenská poptávka po ženách v politice. To, co nám však zatím stále chybí, je odpovídající nabídka ze strany politických stran.**

Na úrovni **individuálních bariér** musí ženy překonávat tři zásadní překážky: patriarchální model rodiny (v české společnosti jsou za rodinu a domácnost primárně zodpovědné ženy a skloubení osobního života a politické kariéry je proto pro političky velmi náročné), odlišné hodnocení žen a mužů (politickým a politikům se měří dvojím metrem, převažuje pochopitelně mužský princip a způsob vnímání) a odlišné pojetí moci (ženy vnímají politiku především jako veřejnou službu, přikládají méně důležitosti politickým funkcím a pozicím než muži).¹¹

Existence výše popsaných bariér ženám významným způsobem ztěžuje možnost zapojit se do politického života. Žen není v politice nedostatek proto, že by o ni neměly zájem, ale protože jsou oproti mužům systémově znevýhodněny.

3. Kvóty jako efektivní řešení

Pro zajištění rovných příležitostí je proto nutné přijmout určitá nápravná opatření, která by pomohla odstranit současné systémové znevýhodnění žen. Na přirozený vývoj opravdu spoléhat nelze, nechceme-li čekat dalších 150 let. Zkušenosti mnohých (nejen

⁷ RAKUŠANOVÁ 2006.

⁸ RAKUŠANOVÁ 2006, s. 23.

⁹ Tamtéž, s. 31.

¹⁰ KUNŠTÁT 2007.

¹¹ RAKUŠANOVÁ 2006, s. 28.

evropských zemí dokazují, že pozitivní opatření, např. kvóty, jsou velice efektivním nástrojem pro zlepšení situace. Příklad si můžeme vzít ze Švédska, kde vnitrostraničné kvóty fungují už od 80. let a současné zastoupení žen v parlamentu tvoří pro nás neuvěřitelných 47%. Závazné kvóty uplatňují celkem tři politické strany: sociální demokraté, zelení a Strana levice. Všechny tři subjekty uplatňují 50% kvótu pro kandidátní listiny. Další čtyři strany pak používají doporučení ohledně zastoupení žen při sestavování kandidátních listin.¹²

Také Francie se rozhodla existující nerovnost v politice aktivně řešit. V roce 1999 byl přijat tzv. paritní zákon, který se stal součástí ústavy a má za cíl zajistit „rovný přístup žen a mužů k volebním mandátům a voleným postům“. Za zajištění tohoto rovného přístupu jsou zodpovědné politické strany. Od roku 2000 byly navíc schváleny sankce pro politické strany, které jej nedodrží. V případě parlamentních voleb jim stát sníží dotace, v případě komunálních voleb jsou pak sankce mnohem tvrdší: kandidátní listiny nesplňující zákonem stanovenou kvótu příslušné autority nezaregistrují. Sankce jsou součástí volebního zákona.¹³

Kvóty nejsou diskriminační, mají naopak za cíl odstranit znevýhodnění, kterému je určitá sociální skupina vystavena. Kromě nerovnosti mezi jednotlivci, která je přirozená, totiž existuje i nerovnost systémová. Ta má negativní dopad na možnost skutečného zapojení se do politiky. Kvóty se snaží narovnat tuto nerovnost tak, aby o zastoupení ve vrcholných funkcích rozhodovaly více individuální schopnosti, nikoliv příslušnost ke znevýhodněné skupině. Oproti vžitým představám také nenarušují demokratickou soutěž, neboť ponechávají voličům a voličkám plné právo rozhodnout, koho budou volit. Naopak při současné podobě kandidátních listin je někdy nemožné ženy jakkoliv podpořit, protože na výběr je jenom z mužů. Například v posledních senátních volbách byli v celkem šesti obvodech nominováni pouze muži.

Kvóty jsou nejefektivnějším a systémově nejméně nákladným opatřením na podporu rovnosti žen a mužů v politice. Navíc mohou být zavedeny pouze dočasně a po překročení tzv. kritické hranice 30 % mohou být opět zrušeny, jako například v Dánsku. Zákonem dané kvóty v současnosti používá 43 zemí světa, v 15 státech jsou dokonce zakotveny v ústavě. Kromě toho existují i kvóty dobrovolné, vnitrostraničné, které nalezneme v 69 zemích a celkem 168 politických stranách.¹⁴

4. Parita jako základní podmínka demokracie

Nízká účast žen na rozhodování odporuje demokratickým principům, ke kterým se evropská civilizace hlásí. **Moderní demokracie se bez žen neobejde.** Pod tímto heslem zahájila Evropská ženská lobby kampaň za paritu, tedy za vyrovnané zastoupení žen a mužů v politice, k níž se připojila řada významných osobností. Například předseda Evropské komise José Barroso, nositel Nobelovy ceny za literaturu Orhan Pamuk, bývalá prezí-

¹² Zdroj: <http://www.quotaproject.org/displayCountry.cfm?CountryCode=SE> [online, staženo 07/04/2009].

¹³ Zdroj: <http://www.quotaproject.org/displayCountry.cfm?CountryCode=FR> [online, staženo 07/04/2009].

¹⁴ Viz leták *Posviňte si na kvóty*, vydáný o. s. Fórum 50 % v roce 2008.

dentka Irska Mary Robinson či pařížský starosta Bertrand Delanoe. Z českých signatářů pak mimo jiné eurokomisař Vladimír Špidla či režisérka Olga Sommerová. Vyrovnané zastoupení žen a mužů v politice by prospělo celé společnosti, žádná země si přece nemůže dovolit promaňovat potenciál poloviny populace.

Volby do Evropského parlamentu mohly být první příležitostí pro zlepšení současného stavu. **V současnosti nalezneme mezi českými europoslanci pět žen, jejich podíl odpovídá 21 %.**¹⁵ Na české poměry slušné číslo, ovšem v porovnání s ostatními členskými státy Evropské unie neobstojí. V pomyslném žebříčku Česká republika skončila „na chvostě“, horší skóre má pouze Malta, Kypr, Polsko a Itálie. Průměrné zastoupení žen v Evropském parlamentě je 30 %¹⁶. Bohužel vzhledem k podobě kandidátních listin, které už většina politických stran zveřejnila, nelze po volbách očekávat v české delegaci žádné výrazné zlepšení. Šanci na zvolení má odhadem pět političek.¹⁷ Následující tabulka znázorňuje zastoupení žen na kandidátních listinách vybraných politických stran.

Ženy na kandidátních listinách do Evropského parlamentu

Politická strana	Počet žen v první pětici (pořadí)	Počet žen v první desítce (pořadí)
ODS	0	1 (9.)
KDU-ČSL	2 (1., 4.)	2 (1., 4.)
EDS	3 (1., 3., 5.)	4 (1., 3., 5., 8.)
SZ	2 (2., 4.)	5 (2., 4., 6., 8., 9)
ČSSD	1 (5.)	2 (5., 7.)
KSČM	1 (5.)	3 (5., 6., 7.)

5. Použité zdroje

EU a Evropské volby: názory a hlediska žen. Dostupné online na http://www.europarl.europa.eu/news/expert/infopress_page/014-51138-065-03-10-902-20090306IPR51122-06-03-2009-2009-false/default_cs.htm.

KUNŠTÁT 2007: Kunštát, D. *Postavení žen v politice očima české veřejnosti*. Výzkum veřejného mínění realizovaný CVVM v listopadu 2007 pro Fórum 50 %.

Posviťte si na kvóty. Leták vydaný o. s. Fórum 50 % v roce 2008.

RAKUŠANOVÁ 2006: Rakušanová, P. *Česká politika: Ženy v labyrintu mužů?* Praha: Fórum 50 %, 2006.

SMIGGELS KAVKOVÁ 2006: Smiggels Kavková, J. *Analýza kandidátních listin pro volby do PSP ČR 2006 z hlediska zastoupení žen a mužů*. Dostupné online na <http://www.padesatprocent.cz/docs/analiza-kand-listin.pdf>.

¹⁵ Příspěvek do publikace byl psán v lednu 2009 – po uskutečnění kulatého stolu na stejné téma.

¹⁶ Zdroj: <http://www.ipu.org/wmn-e/regions.htm> [online, staženo 07/04/2009].

¹⁷ Ve volbách byly nakonec zvoleny čtyři ženy.

SMIGGELS KAVKOVÁ 2008a: Smiggels Kavková, J. *Zhodnocení krajských voleb z hlediska zastoupení žen*. Tisková zpráva o. s. Fórum 50 %, dostupné online na http://www.padesatprocent.cz/?c_id=586.

SMIGGELS KAVKOVÁ 2008b: Smiggels Kavková, J. *Výsledky senátních voleb 2008 z hlediska zastoupení žen*. Tisková zpráva o. s. Fórum 50 %, dostupné online na http://www.padesatprocent.cz/?c_id=587.

<http://www.ipu.org/wmn-e/regions.htm> [online, staženo 07/04/2009].

<http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm> [online, staženo 06/04/2009].

<http://www.quotaproject.org/displayCountry.cfm?CountryCode=FR> [online, staženo 07/04/2009].

<http://www.quotaproject.org/displayCountry.cfm?CountryCode=SE> [online, staženo 07/04/2009].

<http://www.volby.cz/pls/kv2006/kv221?xjazyk=CZ&xid=0&xv=7&xnumnuts=0> [online].

Mgr. Jana Smiggels Kavková vystudovala politologii v nizozemském Leidenu. Po návratu pokračovala v doktorském studiu na VŠE v Praze. Do Fóra 50 % nastoupila v roce 2005 jako projektová koordinátorka a v březnu 2009 se stala jeho ředitelkou.

Občanské sdružení Fórum 50 % usiluje o společnost s vyrovnaným zastoupením žen a mužů v politice a ve veřejném životě. Bylo založeno roku 2004 a jedním z jeho hlavních principů je nadstranickost. Ve své činnosti se zaměřuje na aktivní podporu političek napříč politickým spektrem, genderové analýzy voleb a postavení žen v české politice obecně a dále na osvětové akce pro veřejnost. Pořádá tiskové konference, panelové diskuze a vydává odborné publikace zaměřené na problematiku politické participace žen.

Děti jako svědci domácího násilí

Petra Švecová, o. s. ROSA

1. Východisko problému

V České republice zažije některou z forem násilí ze strany svého partnera 38 % žen. V rodinách, v nichž k domácímu násilí dochází, jsou ale často jeho svědky – a případně i oběťmi – také děti. Jak ukázaly statistiky provedené mezi klientkami o. s. ROSA, děti byly svědky násilí v 94 % případů, 40 % dětí klientek o. s. ROSA se stalo přímo i oběťmi násilí. Děti byly pachatelem násilí psychicky či fyzicky týrány, případně byly napadeny při obraně matky.

To, že existuje vztah mezi týráním dětí a domácím násilím, ukazují i nejrůznější mezinárodní výzkumy. Například studie provedená v celých Spojených státech amerických ukázala, že 50 % mužů, kteří často napadají své ženy, útočí často také na děti. Podle téže studie v USA 90 % dětí ví o násilí, jemuž je jejich matka vystavena (ačkoli si rodiče části myslí, že se jim podařilo násilné útoky či zranění skrýt, děti si jich jsou vědomy).¹⁸

Nejde ale jen o přímé násilí: opomenout nelze ani samotnou přítomnost dětí u těchto aktů, která je pro ně často traumatickým zážitkem na celý život. Evropský parlament proto v usnesení z ledna 2008 žádá členské státy, aby se na děti, které byly svědky domácího násilí, pohlíželo jako na oběti trestného činu (stejně tak Světová zdravotnická organizace přítomnost dětí při domácím násilí považuje za jejich psychické týráně). Například v Kanadě je dopuštění přítomnosti dětí u domácího násilí považováno za trestný čin.

Přesto se v ČR na přítomnost dětí u násilí nepohlíží v praxi úřadů a soudů jako na nic závažného. Ve většině případů není považována za přitěžující skutečnost, někdy dokonce není ani překážkou střídavé péče o dítě, případně ke svěření dítěte do péče násilného partnera. Děti jsou tak orgány péče o děti proti své vůli nuceny ke styku s násilným rodičem, a to často i v situaci, kdy se s matkou skrývají v utajeném azylovém domě z důvodu ohrožení života a zdraví (ať již matky, nebo jejich vlastního) – byť orgány sociálně-právní ochrany dětí mají povinnost zaměřovat se na děti ohrožené domácím násilím a hájit jejich zájmy (zákon 134/2006 Sb.). „V praxi ovšem nebývá v České republice domácí násilí pracovníky sociálně právní ochrany a následně při rozhodování soudů vůbec pojmenováno. Ve zprávách, posudcích a rozsudcích se hovoří pouze o „konfliktech v rodině“. „Svědčí to o nepochopení problematiky domácího násilí a jeho důsledků na

oběti – na ženy, ale na i děti, které jsou jeho svědky,“ uvedla Marie Vavroňová, ředitelka občanského sdružení ROSA.

Tento stav panuje i navzdory tomu, že organizace pomáhající obětem domácího násilí se v posledních letech velmi často setkávají se situací, kdy se děti stávají prostředkem k manipulaci, vydírání nebo k získání opětovné kontroly nad matkou, obětí domácího násilí. Oběti jsou násilným partnerem zastrašovány, že pokud odejdou, přijdou o děti, na děti je vyvíjen psychický nátlak, aby prozradily adresu azylového domu a podobně.

Praxe v zahraničí je ovšem odlišná: ve Spojených státech již v roce 1998 přijalo 13 států doporučení národní rady soudců, které stanoví, že „svěření dítěte do péče pachatele domácího násilí není v nejlepším zájmu dítěte, stejně jako střídavá péče.“ Podle Evropského hospodářského a sociálního výboru (EHSV), poradního orgánu Evropské unie, musí být při zvažování právních zájmů před právem na kontakt s dětmi vždy upřednostněna ochrana před násilím. V roce 2006 vydal Evropský hospodářský a sociální výbor (EHSV) stanovisko *Děti jako nepřímé oběti domácího násilí*¹⁹, v němž doporučuje, aby se každý členský stát v rámci boje proti domácímu násilí zabýval i problematikou dětí jako nepřímých obětí domácího násilí. Pokud totiž podle EHSV děti vyrůstají v prostředí domácího násilí, jsou vystaveny četným zátěžovým faktorům, jež mohou mít značný a trvalý vliv na jejich zdraví a chování.

Inspirací může být i Španělsko, v jehož občanském zákoníku bylo v oblasti rozvodové práva zakotveno, že se sdílená péče nepřízná v případě, kde existují „rozumné závěry“ (*indicios razonables*), že ve vztahu docházelo k domácímu násilí.²⁰ Při rozhodování se bere v potaz názor dětí starších 12 let (případně i mladších, pokud soud uzná, že by měly mít možnost se projevit). Pokud se jeden z rodičů chová násilně vůči druhému, soud obvykle nepřerušuje režim styku násilného rodiče s dítětem, kontakt však probíhá za dozoru, asistovaně (někdy ale soudy přímo argumentují, že přítomnost dítěte u násilí znamená jeho týráně, a umožní zákaz styku, zejména pokud samo dítě kontakt odmítá). Pokud dochází přímo k násilí na dětech, soud kontakt násilného rodiče s dítětem zakáže automaticky.

2. Svědectví domácího násilí a jeho vliv na psychiku dětí

Děti, které se stávají svědky násilí v rodině, jsou ohroženy psychicky i emocionálně. Zažívají pocity hněvu a strachu, s nimiž nevědí, jak se vyrovnat, cítí často i vinu – vinu, že nedokážou násilí zastavit, že k němu přispěly, případně za to, že mají pachatele násilí i přes jeho chování rády. Žijí v neustálém strachu, že se útoky budou opakovat, současně ovšem mají i strach, že přijdou o rodiče nebo že násilný rodič půjde do vězení, pokud se někomu svěří. Jsou zmatené ve svých pocitech: násilného rodiče se na jednu stranu

18 COHEN – WALTHAL 2003.

19 Celexové číslo dokumentu v programu EUR-lex (<http://eur-lex.europa.eu/cs/index.htm>) je 52006IE0416, jinak viz: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:325:0060:01:CS:HTML>.

20 POTMĚŠIL.

bojí a nenávidí ho, zároveň ho ale mají rády. Jak uvedla psychologka Eva Šilarová (která v občanském sdružení ROSA vede skupiny pro děti z rodin, v nichž docházelo či dochází k domácímu násilí), tyto děti násilného partnera označují často slovy „Bůh“, „všemocný“ atd. To jen dokládá, že si uvědomují nervovost, jež v rodině panuje.

Chceme-li se vcítit do jejich situace, stačí si podle Šilarové představit, s čím si běžně asociujeme pojmy „rodina“, „domov“, „máma“ či „táta“. Pro většinu z nás jsou synonymem bezpečí a jistoty. Děti v rodinách, v nichž dochází k násilí, ovšem takové pocity nemají. Žijí v nejistotě, co se doma stane, jaká nálada bude panovat. Řada z nich pak útoky začne vnímat jako něco, za co mohou a za co jsou odpovědné. Tvrdí, že „se neměly narodit“, přejímají pocity viny za agresivní akty – domácí násilí je totiž často „zdůvodňováno“ drobnostmi, které se z hlediska běžného vnímání zdají nepochopitelné (věci na špatném místě, jiná večere, než si pachatel přál, apod.). Nevědí tedy, jak se chovat, aby k násilí nepřispívaly, pátrají, zda samy mohly útok „vyprovokovat“. Často také mají pocit, že v rodině „nejsou vítané“.

Děti, které jsou svědky násilí, jsou přitom ohroženy již od útlého věku. Ačkoliv například kojenci a batolata situaci plně nerozumí, vycítí nebezpečí a napjatou náladu těch, kteří o ně pečují, slyší křik apod. Zkušenost s násilím v raném věku, kdy dítě potřebuje cítit bezpečí a jistotu, přitom může podle výzkumů negativně ovlivnit rozvoj funkcí mozku – pro děti může být později obtížné koncentrovat se, učit se, cítit empatii, rozvíjet zdravé vztahy. Často také mají problém naučit se druhým důvěřovat, mít rád.

Protože domácí násilí není „ojedinělá hádka“, ale systematické a promyšlené týrání a napadání, které se opakuje a má narůstající charakter, je v těchto situacích vážně ohrožen vývoj dítěte, jeho psychické, fyzické i mentální zdraví.

Tyto děti jsou navíc svědky nestálosti, rozporného chování a útoků, důsledkem čehož mívají narušené vztahy s vrstevníky – kvůli devastujícímu prožitku násilí totiž vnímají a reagují trochu jinak. Některé mohou mít potíže se sebekontrolou, mohou přestávat komunikovat s vrstevníky, mohou se mentálně zpožďovat. Často se z nich stávají „malí dospělí“, když jsou v dětském věku přinuceni zaujmout roli zodpovědného dospělého. Na druhé straně se u nich objevují projevy již překonaných vývojových období.²¹

Některé bývají vlivem zažitého vzorce chování agresivnější, jiné jsou naopak bázlivé, trpí depresemi, psychosomatickými obtížemi, posttraumatickými stresovými poruchami. Převážně pro dívky je typická malá sebeúcta a nízká sebedůvěra, mají spíše problémy vnitřní, ať už deprese nebo somatické potíže. Naopak chlapci často vykazují problémy vnější, jako je agrese. Samozřejmě to ale neplatí vždy, najdou se i dívky, které přebírají násilný model chování a jsou agresivní vůči matce nebo k vrstevníkům ve škole, stejně jako se odborníci setkávají s chlapci, kteří prožitek násilí zvnitřňují a mají psychické a psychosomatické potíže, sklony k sebepoškozování a depresím.

Vliv toho, že dítě bylo svědkem domácího násilí, na jeho další vývoj přitom závisí na více faktorech – jsou jimi mimo jiné věk a pohlaví dítěte, míra brutality násilí, reakce

okolí (podpora či netečnost), míra stability výchovy a užívání tělesných trestů, zkušenosti a možnosti vytvořit si pozitivní emocionální vazbu na otce.²²

Domácí násilí se současně promítá i do zdravotního stavu dětí. Řada z nich trpí stresem vyvolanými indispozicemi, jako jsou bolesti hlavy, břicha, žaludku, zvýšená teplota – zejména žijí-li stále v jedné domácnosti s tím, kdo se násilí dopouští. Opakovaně prožívají stavy úzkosti, mají poruchy spánku, regrese (navracejí se do předchozích vývojových období). U některých dětí, které se cítí ohroženy násilím, se posttraumatické reakce projevují opakujícími se disociativními stavy. (Symptomy posttraumatické stresové poruchy jsou: opakující se myšlenky na traumatickou událost, noční můry, vyhýbání se místům, lidem a aktivitám, které událost připomínají, ztráta zájmu o oblíbené aktivity, pocity osamocení, prázdnota, smutek, obavy, vznehlivost, snadné rozložení či polekání).

Opakované zážitky násilí mezi rodiči navíc v dětech vyvolává obrannou reakci: mají pocit, že pokud se od okolí emočně oddělí, už se nic nemůže stát. To ale může přinést vážné potíže v pozdějším životě. Vliv domácího násilí je tak dlouhodobý: posttraumatické stresové poruchy přetrvávají do budoucna a mohou se projevit až při volbě partnera, ve vlastní rodině, při výchově vlastních dětí. Jde navíc o naučené chování – děti mohou mít tendenci opakovat chování svých rodičů.

Podle Šilarové jsou rodiče vzorem, jak přistupovat ke světu, jak se v něm pohybovat.

Dítě, které vyrůstá v neustálém „koloběhu násilí“, tak má mnohem menší šanci později navázat kvalitní vztah a vybudovat vlastní rodinu. Děti se mohou naučit, že násilí je legitimní, takže pravděpodobnost, že se v další generaci opět násilí projeví, je vysoká. Ty, které samy zažily násilí, ať už jako jeho svědci, nebo dokonce oběti, mohou přijmout toto chování za normální a přirozené a samy se chovat násilně, jindy pod vlivem prožitého násilí naopak mohou v budoucnu převzít roli oběti. To ostatně dokládají i statistiky – podle průzkumu o. s. ROSA z roku 2005 vyrůstalo 72 % pachatelů a 20 % obětí v rodině, v níž docházelo k násilí.

Svědectví násilí v dětství vyvolává v dospělosti deprese, posttraumatické symptomy, nízkou sebeúctu mezi ženami a posttraumatické symptomy mezi muži.²³ Od násilného rodiče se navíc děti učí svalovat odpovědnost na druhé, obviňovat z neúspěchů okolí.

3. Právní aspekty

Otázka dětí – svědků domácího násilí – je z hlediska soudního řízení podmíněna především tím, že se v ní střetávají práva rodičovská s právy dítěte. Podle JUDr. Ivy Pavlíkové dochází často k tomu, že i v případech, jež jsou téměř totožné, každý soud rozhodne zcela jinak, v podstatě opačně. Tato praxe pomoc obětem velmi komplikuje.

22 PELED – DAVIS 1995.

23 ENDLESON 1999.

21 VARGOVÁ 2006.

Situace je komplikovaná i z toho důvodu, že jsme neustále zvyklí pohlížet na dítě jako na „objekt“, ale ne jako na „subjekt“. To se tak stává nositelem našich představ a plánů, málo se ovšem dbá na jeho vlastní přání a představy, byť se stále mluví o jeho „blahu“.

Hlavním hlediskem při posuzování otázek spojených s péčí o dítě (s ohledem na styk s rodiči) by sice mělo být blaho dítěte, je ovšem otázkou, co se pod tímto termínem skrývá a co v konkrétním případě opravdu znamená. Právě blaho dítěte je v řadě zemí ostatně bráno jako hlavní měřítko při rozhodování o svěřeni dítěte do péče nebo o právech souvisejících s výkonem rodičovských práv (např. právo na kontakt s dítětem). Vhodná by byla instruktivnější právní úprava, která by přesněji „blaho“ dítěte definovala. Je totiž třeba vycházet z toho, že dítě má právo na styk s oběma rodiči (jde tedy o právo dítěte, ne o právo rodiče), požadavek bezpečí dítěte by ovšem měl být nezpochybnitelný, stejně jako právo na život bez násilí.

Odborníci často poukazují na to, že v současné době bohužel mohou stát české zákony paradoxně na straně agresora. Výsledkem komplikovaného legislativního střetu práv dítěte a práv rodičů může být, že soud pošle nezletilého do péče tyрана, případně ho nutí se s násilníkem stýkat. Toto lze nahlížet jako pokračování týrání, na což by soudy neměly přistupovat. Na prvním místě by totiž měl být zájem dítěte, ne otce či matky, a měli bychom se vyvarovat toho, aby docházelo k systémovému týrání dětí, což se u nás v některých případech děje. Je tedy nutné v každém případě vyhodnotit, zda dítě nebude ohroženo – nemělo by s ním být „experimentováno“ a nezletilí by neměli být v nerovnoprávném postavení vůči institucím.

Soudní znalci a soudci, kteří se tématem zabývají, se také shodují, že se poslední dobou stále častěji setkávají s různými skupinami, jež na ně vyvíjejí nátlak. Posuzování svěřování dětí do péče se tak stává „otázkou osobní odvahy“. Znalci i soudci se dokonce setkávají – rozhodnou-li jinak, než si pachatel domácího násilí přeje – nejen se stížnostmi, ale i se zastršováním a obstrukcemi. Výsledkem často bývá prodlužování soudního řízení: neodpovídá-li rozhodnutí soudu předstávám pachatele, bývají podávány námitky, žádosti o přeložení případu apod. Obdobnou zkušenost potvrzují i sociální pracovníce z oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Tento problém je tak jedním z nejpálčivějších, který se váže k dětem, jež byly svědky domácího násilí, a bude třeba se na něj důkladně zaměřit.

4. Závěr

Nejpálčivějšími výzvami do budoucnosti se ukázalo být několik témat: to, že domácí násilí (a případné vydírání či manipulace) stále není českými úřady a soudy bráno v potaz při rozhodování o péči o děti, silící tlak ze strany různých zájmových skupin při vypracovávání posudků a při soudních řízeních a případné mezery ve spolupráci mezi jednotlivými profesemi. Jako možnost se nabízí přepracovat ustanovení o předběžných opatřeních. Také vyvstává potřeba mediální kampaně, jež by ukázala, čemu jsou děti vystaveny a jaký má na ně domácí násilí, jehož jsou svědky, vliv.

5. Použité zdroje

COHEN – WALTHAL 2003: Cohen, E. – Walthal, B. *Silent Realities*. Washington DC :The National Child Welfare Ressource centre for Family-Centered Practice. 2003.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:325:0060:01:CS:HTML>.

ENDLESON 1999: Endleson, J. L. *Problems Associated with Childrens Witnessing of Domestic Violence*. University of Minnesota, School of Social Work, Applied Research Forum, 1999.

PELED – DAVIS 1995: Peled, E. – Davis, D. *Groupwork with children of battered women*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1995. Citováno dle VARGOVÁ 2006.

POTMĚŠIL: Potměšil, J. *Domácí násilí jako faktor při soudním rozhodování o výkonu rodičovských práv k dětem*.

VARGOVÁ 2006: Vargová, B. *Od dobrého úmyslu k dobré spolupráci: Manuál pro efektivní interdisciplinární spolupráci v případech domácího násilí*. Praha: o. s. ROSA, 2006.

PhDr. Petra Švecová vystudovala Fakultu sociálních věd Univerzity Karlovy, obor mediální studia. Od roku 1997 do roku 2001 působila v o. p. s. proFem jako koordinátorka Koordinačního kruhu prevence násilí na ženách. K danému tématu se vrátila v roce 2003, kdy byla koordinátorkou a PR konzultantkou kampaně proti domácímu násilí, již v letech 2003 – 2005 pod vedením o. s. ROSA organizovalo 10 neziskových organizací z různých regionů ČR. Působí ve správní radě občanského sdružení ROSA.

ROSA o. s. poskytuje komplexní pomoc ženám, obětem domácího násilí. Ženám – obětem domácího násilí nabízí bezplatné psychosociální poradenství, azylové ubytování s utajenou adresou, telefonickou krizovou pomoc a internetové poradenství. ROSA se zaměřuje i na prevenci domácího násilí.

Antidiskriminace

Linda Sokačová (s příspěvkem Martiny Štěpánkové), Gender Studies, o. p. s.

1. Druhá generace diskriminace

Návrh nové antidiskriminační směrnice²⁴, který připravila Evropská komise, vzbudil diskusi o podobách, účinnosti a pozitivních i negativních dopadech antidiskriminačních opatření. Podle expertů a expertek současná antidiskriminační legislativa selhává především tvář v tvář problémům tzv. „druhé generace diskriminace“. Tyto problémy se týkají nejen přímé, ale i nepřímé diskriminace. „Problémy druhé generace se objevují, když úmyslné a vědomé prvky diskriminace mizí. ... Není možné jednoznačně identifikovat porušení zákona,“ konstatuje J. De Munck.²⁵ To potvrzuje i situace v České republice. Postupně dochází k tomu, že zaměstnavatelé či další subjekty již nediskriminují přímo, ale snaží se svůj skutečný záměr skrýt. Písemný dokument, kde stojí, že uchazečka o zaměstnání nebyla přijata z důvodu svého pohlaví nebo že uchazeč nebyl přijat z důvodů svého věku, se v současné době objevuje jen zřídka.

Navíc málokdy se v realitě objeví takový příklad diskriminace, který je založen pouze na jednom diskriminačním aspektu. Mnohem častěji dochází k tzv. mnohonásobné diskriminaci. Jde o situaci, kdy se násobí jednotlivé důvody diskriminace, např. genderová a věková diskriminace nebo genderová a etnická diskriminace. (Uchazečka o zaměstnání může být odmítnuta z důvodů svého pohlaví a také příslušnosti k etnické skupině.) Navíc se velmi málo objevuje přímý důkazní materiál o diskriminaci. To všechno komplikuje postavení obětí diskriminace jak v rámci právního řešení těchto případů diskriminace, tak i v rámci způsobů dalších, mimosoudních (či neprávních – mediace atp.).

Ve společnosti však objevuje i jiný typ mnohonásobné diskriminace. Konkrétní osoba je vystavena diskriminaci na základě více charakteristik, ale vždy v jiných situacích. Na trhu práce je zamítnuto povýšení zaměstnankyni – ženě, protože se předpokládá, že ženy nejsou vhodné do řídicích funkcí, a v jiné situaci je tatáž osoba vystavována diskriminaci na základě etnické příslušnosti, když jí zakázán vstup do zábavního podniku, protože je Romka.

²⁴ Dne 2. července 2008 představila Evropská komise návrh nových sociálních opatření, jejichž součástí je i návrh nové antidiskriminační směrnice o zákazu diskriminace na základě věku, zdravotního postižení, sexuální orientace a náboženského vyznání nebo víry mimo oblast zaměstnání. Protože však samotné legislativní opatření k nápravě situace nestačí, návrh doprovází také aktivní strategie prosazující rovné příležitosti. Sem patří různá pozitivní opatření, která vyrovnávají postavení znevýhodňovaných skupin obyvatelstva, zvyšování informovanosti a vzdělání v oblasti antidiskriminačních opatření a rovných příležitostí a rozvoj dialogu o pozitivních přínosech rovných příležitostí a diversity na pracovištích. Více online na [http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=2115204&als\[nm\]=2115056](http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=2115204&als[nm]=2115056).

²⁵ THE FIGHT AGAINST DISCRIMINATION 2008, s. 21–23.

„Nová“ diskriminace samozřejmě vyžaduje i nové přístupy a řešení a to na legislativní, vládní i občanské rovině. Je nutné vzájemně propojit koncepci lidských práv, legislativu a veřejné politiky. Právě lidská práva by měla být tím nejsilnějším argumentem pro prosazování antidiskriminačních opatření.

Aby byla antidiskriminační opatření účinná, je třeba, aby

- si (potencionálně) oběti diskriminace byly vědomy toho, že došlo k diskriminaci, a aby byly schopny situaci vyhodnotit;
- existovaly odpovědné instituce, které jsou schopné připravit preventivní programy proti diskriminaci a odstraňovat následky diskriminace.

Zároveň by mělo být možné existující politiky i postupy proti diskriminaci měnit a aktualizovat na základě aktuální situace ve společnosti.²⁶

2. Legislativní opatření rovných příležitostí a diskriminace v současné české legislativě

K problematice rovných příležitostí a diskriminace se vztahují následující právní dokumenty:

Zákoník práce

- Rovné zacházení se všemi osobami uplatňujícími právo na zaměstnání
 - Obtěžování a sexuální obtěžování
- Zákoník práce odkazuje na vetovaný antidiskriminační zákon a týká se pracovních vztahů.

Zákon o zaměstnanosti²⁷

- Pozitivní opatření s cílem odstranění nevýhod
- Zakáz požadování informací souvisejících s manželským či rodinným životem

Zákon o inspekci práce

- Inspektoráty práce jsou podle tohoto zákona odpovědné za agendu diskriminace na trhu práce

Návrh antidiskriminačního zákona

Zákon o službě státních zaměstnanců ve správních úřadech²⁸

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Zákon č. 218/2002 Sb.

²⁸ Zákon č. 218/2002 Sb.

— V hlavě I. (*Zákaz diskriminace ve služebním poměru*) jsou v § 80 zakotveny základní principy rovnosti.

Směrnice a doporučení EU

3. Antidiskriminační zákon v ČR²⁹

Právo na rovné zacházení jako jeden z pilířů moderní společnosti patří k základním lidským právům každého člověka. S nikým by nemělo být zacházeno rozdílně jen pro jeho věk, pohlaví, rasu, zdravotní postižení, sexuální orientaci, náboženství apod. Právo na rovné zacházení je sice zakotveno v *Listině základních práv a svobod*, avšak nezbytným předpokladem jeho naplnění je přijetí zákona, který umožní toto právo vymáhat v každodenním životě.

Antidiskriminační zákon by měl zakotvit, v jakých situacích a z jakého důvodu bude diskriminace zakázána. Zákon by tedy zakázal diskriminaci z důvodu pohlaví, věku, zdravotního postižení, rasy, etnického původu, národnosti, sexuální orientace, náboženského vyznání či víry a světového názoru. Diskriminace by byla zakázána v zaměstnání, v přístupu k zaměstnání, v přístupu ke vzdělávání, v přístupu ke zdravotní péči, při přiznání a poskytování sociálních výhod a při poskytování zboží a služeb, včetně bydlení. Antidiskriminační zákon by zároveň vymezil ty situace, kdy bude rozdílné zacházení přípustné. Definoval by také právní pojmy spojené s diskriminací, především definuje, co je to diskriminace přímá, diskriminace nepřímá, obtěžování a sexuální obtěžování. Dále by dal obětem diskriminace do rukou účinné nástroje, jak se diskriminačnímu jednání bránit. Oběti diskriminace se u soudu budou moci domáhat upuštění od diskriminace, odstranění následků diskriminace, přiměřeného zadostiučinění (např. omluva), případně náhrady nemajetkové újmy v penězích (tzv. odškodné).

Bude vytvořen antidiskriminační orgán, kterým se stane Veřejný ochránce práv; ten se bude rovností a antidiskriminací systematicky zabývat, a na něj se budou moci oběti diskriminace obracet s žádostí o pomoc.

4. Zkušenosti s antidiskriminačními opatřeními v zahraničí

V Evropské unii neexistuje jednotný koncept antidiskriminačních opatření; liší se rozsah antidiskriminační legislativy a také podoba antidiskriminačních úřadů, které jsou odpo-

²⁹ Prezident Václav Klaus v květnu 2008 antidiskriminační zákon vetoval a vrátil ho Poslanecké sněmovně. V. Klaus svého práva využil po schválení Senátem 24. dubna 2008, kde tato zákonná norma prošla dlouhodobou diskuzí. Ještě v době psaní tohoto příspěvku v květnu 2009 nebylo jasné, zda bude veto prezidenta Poslaneckou sněmovnou přehlasováno z důvodu neustálého posouvání na program dalších schůzí. V. Klaus své rozhodnutí zdůvodnil takto: „Zákon považuji za zbytečný, kontraproduktivní a nekvalitní a jeho dopady za velmi problematické. (...) Zákon se snaží odstranit nerovnost, která však je přirozeným jevem. Kdyžkoli se rozhodujeme, rozhodujeme se na základě našich subjektivních preferencí nebo našich stejně subjektivních zkušeností.“ Celé zdůvodnění vetování antidiskriminačního zákona viz Příloha č. 1.

vědné za monitoring a pomoc obětem diskriminace. Pokud se zaměříme specificky na diskriminaci na základě pohlaví a na rovné příležitosti žen a mužů, existují dvě koncepce pojetí antidiskriminačních úřadů ve vztahu k této problematice: a) úřady všeobecně zaměřené na problematiku diskriminace a rovných příležitostí; b) existence všeobecného antidiskriminačního úřadu a specifického institutu či oddělení zaměřeného na diskriminaci na základě pohlaví a na rovné příležitosti žen a mužů.

Nelze jednoznačně říct, který model je vhodnější, protože vždy záleží na kontextu dané země a situaci v oblasti diskriminace a rovných příležitostí.

Rakousko

Podobně jako řada dalších evropských států, i Rakousko ratifikovalo *Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen OSN (CEDAW)* a jako členská země EU přejalo do svého právního řádu směrnice vztahující se k rovným příležitostem žen a mužů a (anti)diskriminaci. Základ legislativy tvoří zákon o rovnosti zacházení pro muže a ženy pro soukromou sféru z roku 1979 (BGBl. č. 108/1979 – Bundes-Gleichbehandlungsgesetz 1979) a zákon pro veřejný sektor z roku 1993 (BGBl. č. 100/1993 – Bundes-Gleichbehandlungsgesetz 1993)³⁰. Genderové rozpočtování jako nástroj pro prosazování rovných příležitostí žen a mužů je jedním z hlavních principů zákona o rozpočtové reformě, který vstoupil v Rakousku v platnost 1. ledna 2009.

Antidiskriminační případy má v Rakousku na starosti ombudsman/ka pro rovné příležitosti (Anwältin für Gleichbehandlungen), který/á působí na celostátní úrovni. Tento úřad je aktivní a je zapojen do celé řady projektů realizovaných ženskými a genderovými nevládními organizacemi, které se zaměřují na relevantní problematiku (např. rovné odměňování, diskriminace na trhu práce apod.). Úřad ombudsmana a státní a veřejné instituce k tématu vydávají řadu informačních materiálů a odborných dokumentů.

Na lokální a regionální úrovni se antidiskriminací a rovnými příležitostmi žen a mužů zabývají i některé magistráty a radnice. Například na vídeňském magistrátu je pozornost věnována jak tématu rovnosti mezi zaměstnanci a zaměstnankyněmi magistrátu, tak i poradenství pro občany a občanky města. Podobná oddělení a úřední osoby pověřené rovným zacházením působí i v dalších rakouských městech.

Belgie

V Belgii fungují dva úřady zaměřené na rovné příležitosti a specificky pak na rovné příležitosti žen a mužů. V roce 1993 bylo založeno Centrum pro rovné příležitosti a opozici proti rasismu (Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism). Jde o nezávislou veřejnou instituci, jejíž hlavní úlohou je prosazování rovných příležitostí. Zabývá se problematikou rasy, barvy pleti, národnosti, etnicity, sexuální orientace, věku, ná-

³⁰ SPÁČILOVÁ 2004.

boženského vyznání apod. Rozpočet tohoto antidiskriminačního úřadu pro rok 2008 byl 4 367 000 EUR a v témže roce úřad disponoval 65 plnými úvazky a 20 projektovými a odbornými spolupracovníky.

V roce 2003 vznikl Institut pro rovnost žen a mužů (Institute for Equality Between Women and Men), který se specificky zaměřuje na diskriminaci na základě pohlaví a připravuje koncepci nástrojů a strategií zaměřených na rovné příležitosti žen a mužů. Mezi jeho činnosti patří vytváření a udržování sítě klíčových hráčů v oblasti genderu, spravuje databázi genderových expertů a institucí a provádí výzkum a analýzy na relevantní témata. Jeho úkolem je i zajištění diseminace výsledků a výstupů činnosti. V roce 2008 byl rozpočet 4 367 000 EUR a úřad disponoval 27 zaměstnanci. Genderové nerovnosti a rovné příležitosti žen a mužů jsou jako specifická problematika pojímány nejen v Belgii, ale také ve Finsku, Lotyšsku nebo Rumunsku.

Institut pro rovnost žen a mužů a Centrum pro rovné příležitosti se zabývají prosazováním rovnosti a antidiskriminace i na lokální úrovni. Institut koordinuje síť lokálních expertů pro rovné příležitosti a Centrum pro rovné příležitosti zpracovalo publikaci pro lokální a regionální reprezentaci o prosazování rovných příležitostí a diversity.

5. Pozitivní akce

V rámci Evropské unie je pojem pozitivní akce obvykle chápán tak, že pokrývá širokou škálu opatření učiněných ke kompenzaci současných a minulých znevýhodnění, která existují v důsledku diskriminace. Mark Bell z Centra pro evropské právo na Univerzitě v Leicesteru rozlišuje mezi formální a skutečnou rovností: „Někdy se má za to, že rovnost znamená jednoduše úplně stejné zacházení se všemi jednotlivci, bez ohledu na pohlaví, etnický původ atd. Identické zacházení má nicméně za následek „formální rovnost“, což k zavedení rovnosti do praxe nemůže být dostačující. V akademické literatuře je to shrnuto pod pojmem „skutečná rovnost“.³¹

Pozitivní akce bývá velmi často zaměňována za pozitivní diskriminaci a z tohoto důvodu je kritizována za to, že jejím (ne)zamýšleným důsledkem je neoprávněné zvýhodňování určitých sociálních skupin. Evropský soudní dvůr stanovil rozdíl mezi pozitivní akcí a nezákonnou diskriminací. Jako nezákonná diskriminace je chápáno např. automatické a nepodmíněné zvýhodňování žen či etnických menšin při výběrových řízeních.

Aby byly pozitivní akce úspěšné, je nutné dostatečně o nich informovat a vést celospolečenskou diskuzi. Kritickým momentem je také participace cílových skupin na vytváření konceptu daného programu i na jeho implementaci. Vedle podpory širší veřejnosti působí pozitivně i podpora ze strany osob v rozhodovacích pozicích i podpora ze strany veřejných institucí či vedení dané organizace, firmy nebo instituce, pro kterou je program pozitivní akce připravován. Naopak jako překážky bývají nejčastěji zmiňovány nedostatek

31 UVEDENÍ ROVNOPRÁVNOSTI DO PRAXE 2007, s. 6–7.

lidských a finančních zdrojů, nedostatečné povědomí o dopadech a přínosech pozitivních opatření a jejich odmítání jako nástrojů „diskriminace naruby“. Vnímání a chápání pozitivní akce a diskriminace se v jednotlivých členských zemích liší, což se projevuje také do koncepcí a implementace jednotlivých lokálních, regionálních a národních projektů.

Příklady pozitivní akce³²

Rovné šance proti rakovině prsu: program pro sociálně znevýhodněné ženy v Maďarsku

V Maďarsku byl realizován ve spolupráci s romskými organizacemi a reprezentanty Romů projekt, jehož cílem bylo zvýšit povědomí o důležitosti prevence rakoviny prsu a preventivních ošetření mezi romskými ženami. V rámci projektu byla zajišťována jejich doprava na prohlídky a také mobilní ambulance.

Holandsko: odbory Roze

Kvůli homofobnímu prostředí při přijímání do zaměstnání a na pracovištích v Holandsku vznikla síť LGBT osob (leseb, gayů, bisexuálů a transgender lidí) v odborovém svazu Roze. Byla vytvořena webová stránka a fórum pro komunikaci, výměnu informací, organizaci veřejných akcí a kampaní za účelem zvýšení povědomí o problematice LGBT osob na trhu práce.

6. Mýty o (anti)diskriminaci

Mýtus 1: Diskriminace v ČR neexistuje

Část politické reprezentace a některých expertů deklaruje, že v ČR nejsou potřeba žádná antidiskriminační opatření, protože diskriminace neexistuje. Těmto prohlášením však odporuje řada statistických a sociologických dat. Jde o reprezentativní kvantitativní statistiky rozdílů mezi platy žen a mužů (tzv. gender pay gap), mezi počtem žen a mužů pracujících na dobu určitou nebo postavení žen v řídicích pozicích v soukromé i veřejné sféře, které každoročně prezentuje Český statistický úřad nebo Eurostat.

Genderový platový rozdíl v České republice (platový rozdíl mezi muži a ženami, rozdíl mezi průměrným hrubým hodinovým výdělkem v %) za rok 2006: 18 %.

Podíl zaměstnanců pracujících na dobu určitou za rok 2006: ženy: 10,1%, muži: 7,5%. Genderový rozdíl: 2,6 %.

Podíl žen a mužů v manažerských pozicích za rok 2006: ženy obsadily 29,2%, muži 70,8% těchto pozic.³³

32 Příklady dobré praxe jsou čerpány z publikace Evropské komise International perspectives 2009.

33 REPORT ON EQUALITY 2008.

Diskriminační mechanismy dokladují i sociologické studie a analýzy, které se zaměřují na fungování trhu práce.

Úryvek z rozhovoru se zaměstnavateli k řešení návratu z mateřské/rodičovské dovolené:³⁴

Respondentka: Taky se stane, že než se vrátí maminka z rodičovské, že se jí to místo zruší.

Tazatel: Co se potom dělá v takových případech?

Respondentka: My jsme slušný podnik, takže se dělá to, že jakmile maminka nastoupí, dostane výpověď. Tři měsíce je doma, my jí platíme a když má nárok na dovolenou, tak jí ještě dáme dovolenou – to jako ne že bychom jí ještě tu dovolenou zaplatili – a pak skončí s odstupným. Rozhodně jí neřekneme, tak jako v ostatních podnicích, že bychom jí nabídli práci podřadnou, kterou jako odmítne, s tím, abychom jí nemuseli dávat odstupné, tak to jako ne. My si to nemůžeme ani tak moc dovolit, protože tohle, co mám před sebou, tak to je organizační struktura, kde jako to není možné říct, že: „my vám nabízáme práci uklízečky“, kterou vůbec nemáme. (...) ono se to místo, když potom je doma [žena na MD a RD], tak se snaží, v rámci úspory, co si budeme povídat, úspory jak zaměstnanců, tak i finanční, se to místo třeba zruší. Ona dostane to odstupné a tu práci si rozdělí.

Tazatel: Hm. Myslíte si, že ty ženy jsou s tím spokojené, že dostanou odstupné a už se jakoby nemají kam vrátit?

Respondentka: Já myslím ano. Jako nestěžoval si nikdo, že by chtěl zpátky do práce. Jsou rády, že jsme jim dali nějakou korunu.

Tazatel: Hm.

Respondentka: Jako říkám, to není jednoduché, když bydlí támhle někde a když má někde dávat malé dítě. Já nevím jak vy, ale já jsem dělala na tu zkrácenou pracovní dobu a ve dvě hodiny už jsem koukala, abych vyzvedla dítě ze školky. Než tam dojde a to, pak se taky musíte trochu tomu dítěti věnovat...

Dalším zdrojem dat, který poskytuje informace a doplňuje obraz podoby diskriminace ve společnosti, jsou průzkumy postojů veřejnosti k tématu a zjišťování přímé či zprostředkované zkušenosti s diskriminací.

Výzkum Ipson Tambor pro Gender Studies zjišťoval, jak zaměstnanci a zaměstnankyně na českém trhu práce vnímají rovnost příležitostí žen a mužů a zda si myslí, že jim zaměstnavatelé umožňují sladit práci s osobním a rodinným životem. Věk a pohlaví byly nejčastěji uváděny jako hlavní faktory znevýhodnění na trhu práce. Věk uvedlo celkově 64 % respondentů/tek, pohlaví 45 % respondentů/tek. Na odborných a manažerských pozicích všech úrovní tato čísla šplhají ještě výše (85 % u věku a 60 % u pohlaví). Zatímco na znevýhodnění na základě věku se procentuálně shodnou ženy i muži, diskriminaci na základě pohlaví vnímají silněji ženy (55 %) než muži (36 %).³⁵

³⁴ SOKAČOVÁ 2006.

³⁵ Další informace k výzkumu dostupné online na [http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=2139437&als\[nm\]=2139204](http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=2139437&als[nm]=2139204). Viz též Zpravodaj Rovné příležitosti do firem, 1/2009.

O existenci diskriminace ve společnosti vypovídá také činnost specializovaných neziskových organizací, které se zabývají touto tematikou a které poskytují obětem diskriminace právní a další návaznou pomoc.

Statistika Gender Studies, o. p. s. – organizace, která provozuje bezplatnou linku právní pomoci a poskytuje další služby diskriminovaným osobám na základě pohlaví a věku:

2006 (poradna je v provozu od 8. března 2006): 516 e-mailových, telefonických a on-line dotazů – poradny Praha, Brno, Liberec, Trutnov.

2007: 1 681 e-mailových, telefonických a on-line dotazů – poradny Praha, Brno, Liberec, Trutnov.

2008: 859 e-mailových, telefonických a on-line dotazů – poradny Praha, Brno, Liberec (do června 2008, od července pouze Praha).

Mýtus 2: Opatření proti diskriminaci znamenají permanentní dozor státních institucí

Podobně jako ostatní zákony a legislativní opatření i antidiskriminační zákon definuje základní pojmy, stanovuje podmínky, za kterých dochází k diskriminaci, a definuje oprávněné subjekty. Specializovaná antidiskriminační norma také definuje úřad, který se zabývá diskriminací ve společnosti a monitoruje dodržování antidiskriminačních opatření. Nejedná se však o dozor státní instituce, ale o veřejný úřad zajišťující vymahatelnost práva pro dotčené diskriminované osoby.

Mýtus 3: Speciální antidiskriminační norma není potřeba³⁶

Ozývají se také hlasy, že zákaz diskriminace je již obsažen v Listině základních práv a svobod a dalších mezinárodních smlouvách o lidských právech (Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace, Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen a čl. 14 Evropské úmluvy o základních lidských právech a svobodách) a antidiskriminační zákon tak nepřinese v podstatě nic nového. Tyto instrumenty však sice existují, ale jejich zákaz diskriminace je do jisté míry jen proklamativní a předjímá své další legislativní propracování. Oběti se podle nich mohou jen ztěžka skutečně bránit a domáhat svých práv. Možná i to byl ten důvod, proč ústavní zákazy diskriminace nikomu příliš nevadily, nikdo je nezpochybňoval a nerozvířovaly se kolem nich žádné zásadní diskuse. Avšak v okamžiku, kdy se má přijmout prováděcí antidiskriminační zákon, který není jen proklamativní a který může skutečně umožnit naplňování rovnosti v každodenním životě, ozývají se hlasy zpochybňující potřebu jeho přijetí. Antidiskriminační zákon by měl rozvést ustanovení obsažené v Listině a uvedených smlouvách, definovat pojmy spojené s rovností a zákazem diskriminace, stanovit, jaké rozdílné zacházení není

³⁶ ŠTĚPÁNKOVÁ – ČIŽINSKÝ 2007.

diskriminací, a především dát obětem diskriminačního jednání konkrétní právní nástroje, které by jim umožnily se diskriminaci skutečně efektivně bránit. Současně bude aplikovatelný na vyjmenované právní vztahy i v soukromoprávním sektoru (např. nájem bytu, pracovní vztahy, vztahy s lékařem atd.).

Mýtus 4: Antidiskriminační opatření znemožňují subjektivní rozhodování a svobodu volby

Koncepce rovných příležitostí (žen a mužů) bývá často obviňována z toho, že narušuje svobodu a svobodnou volbu. Účelem antidiskriminačních opatření není omezovat svobodu, ale naopak zajistit svobodu a svobodnou volbu všech osob ve společnosti, a to i těch, které mají omezené možnosti a jsou znevýhodňovány na základě řady společenských stereotypů a předsudečného uvažování ze strany zaměstnavatelů, poskytovatelů služeb apod.

Antidiskriminační opatření umožňují uplatnění znevýhodňovaných skupin v různých oblastech společenského a ekonomického života na základě individuálních schopností, dovedností a preferencí a jsou také nástrojem pro omezení sociálního vylučování, takže svobodu a svobodnou volbu naopak rozšiřují.

Mýtus 5: Antidiskriminace a rovné příležitosti prosazují stejnost všech

Koncepty rovných příležitostí a antidiskriminace usilují o rovnou startovní čáru pro všechny bez ohledu na jejich barvu pleti, pohlaví, věk, náboženské vyznání, rodinný stav atd. Jde o to, nepreferovat někoho na základě těchto charakteristik, ale usilovat o individuální posuzování na základě schopností, dovedností, talentu a zkušeností individuí.

Koncepce antidiskriminace i rovných příležitostí žen a mužů respektují rozdíly mezi jednotlivci – jen zdůrazňují, že tyto rozdíly nemohou být předpokladem pro paušalizování, diskriminaci a znevýhodňování.

Mýtus 6: Přenos důkazního břemene a narušení presumpce nevinny

Častým argumentem proti antidiskriminačním opatřením je, že je jimi narušován princip presumpce nevinny prostřednictvím přenosu důkazního břemene. K přenosu důkazního břemene a dokazování nevinny však dochází až v momentě, kdy soud rozhodne, že předkládaný případ vykazuje znaky diskriminace. Až v tento moment začíná platit pravidlo přenosu důkazního břemene. Tento mechanismus je reakcí na nerovné postavení diskriminované osoby vůči mocensky zvýhodněnému diskriminujícímu.

Mýtus 7: Pozitivní / afirmativní akce je diskriminací naruby

Pozitivní opatření mají za cíl vyrovnat situaci dlouhodobě znevýhodňovaných či diskriminovaných osob a sociálních skupin ve společnosti. Jejich cílem je umožnit rovné příležitosti. Nejde tedy o zvýhodňování jedné skupiny nad druhou, např. žen nad muži či seniorů nad mladou generací, ale o odstranění překážek, které znemožňují rovnost příležitostí – a to působením jak na institucionální, tak individuální úrovni. Na institucionální úrovni jde např. o kvóty nebo princip diversity, na individuální pak např. o různé speciální vzdělávací programy, které reagují na specifické potřeby znevýhodňovaných skupin (např. počítačové vzdělávací programy pro ženy, vyrovnávací – nulté ročníky pro romskou komunitu apod.).

Často bývá proti pozitivní akci či úžejí kvótám namítáno, že umožňují prosazování osob, které nemají dostatečnou kvalifikaci a na danou pozici se dostanou jen díky svému pohlaví, barvě pleti či rodinnému stavu. Pozitivní akce však reaguje na situace, kdy se rozhoduje mezi dvěma kandidáty, kteří vykazují stejné kvalifikační a zkušenostní předpoklady a nelze tedy mezi nimi rozhodnout na základě těchto kritérií. V takovém případě je pak přihlíženo k celkové diverzitě daného prostředí, kam se rozhoduje o přijetí. Nepodložené protěžování určitého pohlaví, etnické či věkové skupiny je Evropským soudem hodnoceno jako nezákonná diskriminace.

Mýtus 8: Antidiskriminační opatření jsou často zneužívána

Vedení antidiskriminačního sporu (ať už v rámci vyjednávání se zaměstnavatelem či na úrovni soudního řízení) je časově i finančně velmi náročné a výsledky jsou velmi těžko předvídatelné. Soudní spory se často vlečou i několik let, řešení se zaměstnavatelem bývají též zdlouhavá a mohou danou situaci ještě zhoršit. Z těchto důvodů je zneužívání diskriminace minimální a získání osobního prospěchu rovněž.

Je však pravdou, že k dezinterpretaci pojmu diskriminace ve společnosti dochází a na laické úrovni bývají tímto pojmem označovány i situace, které diskriminační nejsou. Toto se však neodráží do skutečného řešení diskriminačních situací. Velmi často je pojem diskriminace nesprávně vykládán odpůrci rovných příležitostí a antidiskriminace, kteří za diskriminaci označují situace, které jsou v zákoně definovány jako výjimky apod.

7. Doporučení pro oblast antidiskriminace

Vytvoření indikátorů (kvantitativních a kvalitativních), pomocí nichž bude možné hodnotit diskriminaci v jednotlivých oblastech a (ne)úspěchy při řešení jednotlivých typů diskriminace.

Evropská komise doporučuje tyto postupy:

- a) Vytvoření indikátorů pro měření úspěšnosti antidiskriminačních opatření; k tomu je možné využít např. tyto metody: ustavení pracovní skupiny, která se bude podílet na

vytvoření indikátorů a kategorizaci jednotlivých typů diskriminace, nebo integrace antidiskriminačních postupů do zadávání veřejných zakázek s cílem větší publicity antidiskriminačních opatření.

- b) Měření nerovností za účelem odhalení existující diskriminace (včetně monitoringu) na úrovni členských států ve spolupráci s občanskou společností (dále EK navrhuje pravidelné roční publikování dat v oblasti různých typů diskriminace a nerovností).
- c) Měření pokroku v oblasti antidiskriminačních opatření.
- d) Implementace těchto opatření do činností národních antidiskriminačních úřadů; jednou z možných činností může např. být pravidelná roční zpráva o diskriminaci v jednotlivých členských státech.³⁷

8. Slovníček pojmů

Diskriminace

Jde o takové zacházení s jednotlivcem nebo skupinou, které je založené na stereotypech a kategorizování, a ne na individuálním posouzení.

Diskriminace – přímá

Jednání, kdy je s určitou osobou na základě určitého diskriminačního důvodu zacházeno méně příznivě, než se ve srovnatelné situaci zachází s jinou osobou.

Diskriminace na základě pohlaví – přímá

Situace, kdy je s osobou zacházeno hůře kvůli jejímu nebo jeho pohlaví (např. v inzerátech typu „přijmeme muže na místo ředitele“).

Diskriminace – nepřímá

Jednání, kdy zdánlivě neutrální rozhodnutí, rozlišování nebo postup znevýhodňuje či zvýhodňuje fyzickou osobu vůči jiné na základě rozlišování podle vymezených diskriminačních důvodů. Za nepřímou diskriminaci se nepovažuje, pokud zdánlivě neutrální rozhodnutí, rozlišování nebo postup jsou objektivně odůvodněny cílem a pokud jsou prostředky k dosažení uvedeného cíle přiměřené a nezbytné. Dále není nepřímou diskriminací, pokud je právníká nebo fyzická osoba povinna učinit vhodná opatření k odstranění nevýhod u osob se zdravotním postižením.

Diskriminace na základě pohlaví – nepřímá

Situace, kdy zákon, politika nebo praxe, které se jeví na první pohled jako neutrální, mají neadekvátně negativní vliv na příslušníky jednoho pohlaví. (Např. zaměstnavatel

rozhodne, že zaměstnanci na částečný úvazek nemají nárok na penzijní připojištění, které hradí zaměstnancům na plný úvazek. Protože ale na částečný úvazek pracují téměř výhradně ženy, toto opatření působí diskriminačně proti nim.)

Antidiskriminační opatření

Zákaz diskriminace a antidiskriminační opatření vycházejí z principu spravedlivého posuzování člověka či skupiny na základě osobních kvalit a schopností, nikoli na základě stereotypů a kategorizování.

Afirmativní akce

Opatření zaměřená na určitou skupinu, která mají za cíl vyloučit a předcházet diskriminaci nebo napomoci vyrovnat znevýhodnění vycházející z tradičních postojů, chování a struktur (bývá také nesprávně označováno jako „pozitivní diskriminace“).

Antidiskriminační zákon (Zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací)

Tento zákon zapracovává příslušné předpisy Evropských společenství³⁸ a v návaznosti na Listinu základních práv a svobod a mezinárodní smlouvy, které jsou součástí právního řádu, blíže vymezuje právo na rovné zacházení a zákaz diskriminace ve věcech

- a) práva na zaměstnání a přístupu k zaměstnání,
- b) přístupu k povolání, podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti,
- c) pracovních, služebních poměrů a jiné závislé činnosti, včetně odměňování,
- d) členství a činnosti v odborových organizacích, radách zaměstnanců nebo organizacích zaměstnavatelů, včetně výhod, které tyto organizace svým členům poskytují,
- e) členství a činnosti v profesních komorách, včetně výhod, které tyto veřejnoprávní korporace svým členům poskytují,
- f) sociálního zabezpečení,
- g) přiznání a poskytování sociálních výhod,

³⁸ Směrnice Rady Evropy 76/207/EHS ze dne 9. února 1976 o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky.
Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2002/73/ES ze dne 23. září 2002, kterou se mění směrnice Rady 76/207/EHS o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky.
Směrnice Rady 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ.
Směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání.
Směrnice Rady 75/117/EHS ze dne 10. února 1975 o sblížení právních předpisů členských států týkajících se uplatňování zásady stejné odměny za práci pro muže a ženy.
Směrnice Rady 79/7/EEC ze dne 19. prosince 1978 o postupném zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti sociálního zabezpečení.
Směrnice Rady 86/378/EHS ze dne 24. července 1986 o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v systémech sociálního zabezpečení pracovníků.
Směrnice Rady 96/97/ES ze dne 20. prosince 1996, kterou se mění směrnice 86/378/EHS o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v systémech sociálního zabezpečení pracovníků.
Směrnice Rady 86/613/EHS ze dne 11. prosince 1986 o uplatňování zásady rovného zacházení pro muže a ženy samostatně výdělečně činné, včetně oblasti zemědělství, a o ochraně v mateřství.
Směrnice Rady 2004/113/ES ze dne 13. prosince 2004, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s muži a ženami v přístupu ke zboží a službám a jejich poskytování.
Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2006/54/ES ze dne 5. července 2006 o zavedení zásady rovných příležitostí a rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti zaměstnání a povolání.

³⁷ THE FIGHT AGAINST DISCRIMINATION 2008.

- h) přístupu ke zdravotní péči a jejího poskytování,
- i) přístupu ke vzdělání a jeho poskytování,
- j) přístupu ke zboží a službám, včetně bydlení, pokud jsou nabízeny veřejnosti, nebo při jejich poskytování.

9. Použité zdroje

EQUINET REPORT 2008: *Equinet Report. Promoting Equality. Overview of positive measures used by national equality bodies.* Brusel: Equinet, 2008.

INTERNATIONAL PERSPECTIVES 2009: *International perspectives on positive action measures. A comparative analysis in the European union, Canada, The United States and South Africa.* Brusel: European Commission, 2009.

REPORT ON EQUALITY 2008: *Report on equality between women and men 2008.* Brusel: European Commission, 2008.

SOKAČOVÁ 2006: Sokačová, L. (ed.). *Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů.* In: Kariéra – rodina – rovné příležitosti. Praha: Gender Studies, 2006.

SPÁČILOVÁ 2004: Spáčilová, D. *Institucionální a právní zajištění rovných příležitostí – srovnání stavu v ČR a Rakousku.* In: Gender, rovné příležitost, výzkum. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004.

ŠTĚPÁNKOVÁ – ČIŽINSKÝ 2007: Štěpánková, M. – Čížinský, P. *Antidiskriminace – pravdy a mýty o rovnosti.* Praha: Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, 2007.

THE FIGHT AGAINST DISCRIMINATION 2008: *The fight against discrimination and the promotion of equality. How to measure progress done.* Brusel: European Commission, 2008.

UVEDENÍ ROVNOPRÁVNOSTI DO PRAXE 2007: *Uvedení rovnoprávnosti do praxe. Jakou úlohu má pozitivní akce?* Brusel: Evropská komise, 2007.

Gender Management on-line: <http://management.gendernora.cz>.

Poradna pro občanství, občanská a lidská práva: <http://www.diskriminace.cz>

Slovníček pojmů Gender Studies, o. p. s.: <http://www.feminismus.cz>

Příloha č. 1

Důvody pro vetování antidiskriminačního zákona prezidentem ČR Václavem Klausem

Vážený pane předsedo,
využívám své pravomoci dané mi článkem 50 Ústavy České republiky a vracím Poslanecké sněmovně zákon ze dne 24. dubna 2008 o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon).

Zákon jste mi postoupil dne 2. května 2008.

Odůvodnění:

Zákon považuji za zbytečný, kontraproduktivní a nekvalitní a jeho dopady za velmi problematické.

Zákon neobsahuje nic, co by bylo pro české právo zásadně nové. Většinu věcí, které jsou v zákoně uvedeny, již obsahují stávající právní normy (od Ústavy České republiky či Listiny základních práv a svobod až po konkrétní zákony a speciální předpisy). Antidiskriminační legislativní opatření není třeba završovat nějakým novým „střečovým“ zákonem, který bude – podobně jako Listina základních práv a svobod – ostatním zákonům svou povahou fakticky nadřazenou právní normou. Pokud některé naše zákony nejsou dostatečné, nebo jsou v praxi neúčinné, nebo v nich něco dílčího chybí, lze věc napravit novelizací konkrétního zákona nebo eventuálně přijetím konkrétního zákona nového.

Zákaz diskriminace je obsažen v Listině základních práv a svobod, konkrétnější ustanovení pak v celé řadě mezinárodních smluv, které mají přednost před zákonem, a v zákonech. Tento zákon je – ve své podstatě – spíše jakousi naučnou antidiskriminační příručkou, shrnující obsah dalších zákonů a mající cíl především ideologický, a nikoli právní. K tomu však zákony určeny nejsou. Ty jsou určeny k tomu, aby přesně stanovily práva a povinnosti, nikoli k šíření osvěty.

Není žádným tajemstvím ani ospravedlněním, že tento zákon byl navržen a schválen jako povinná implementace směrnice Komise ES. Jako argument podle mého názoru tato skutečnost není na místě. Směrnice schválené Radou (společně s Evropským parlamentem nebo samotnou Evropskou komisí) jsou politicko-právními nástroji, které vyjadřují zájem na dosažení určitých cílů Unie v jednotlivých členských státech. Jsou závazné jen co do výsledku, zatímco formy a metody realizace těchto cílů zůstávají na rozhodnutí jednotlivých členských států. Státy jsou vázány povinností opatření zavést, ale nejsou vázány stanovením formy, jak to udělat. Je na nich, jakou formou tyto směrnice transformují do svého právního řádu. Formu „střečového“ antidiskriminačního zákona zvolila naše vláda, nikoli Evropská unie.

Česká republika nikoho nediskriminuje, a proto není nijak překvapující, že o tom tento zákon není. Zákon nicméně dává občanům nárok na rovné zacházení v soukromoprávních vztazích, což je z definice nemožné. Podstatným způsobem zasahuje do oblasti, které byly po staletí v Evropě formovány zvykovými principy a etickými zásadami. Touto právní normou se náš stát snaží „uzákonit dobré chování“ a říká nám, že k dobrému chování nás primárně musí vést zákon, a nikoli výchova v rodině, obecně přijímané a nepsané vzorce chování obvyklé v naší společnosti, přirozené vzory, zvyklosti apod. Je to další z pokusů regulovat lidský život právem.

Svou filozofií zákon popírá fakt, že každý člověk naprosto unikátním souborem vrozených i naučených schopností, vlastností a předpokladů. Popírá, že od každého lze očekávat jinou úspěšnost, jinou pracovitost, jinou efektivitu, ale i jiný způsob chování.

Zákon se snaží odstranit nerovnost, která však je přirozeným jevem. Kdykoli se rozhodujeme, rozhodujeme se na základě našich subjektivních preferencí nebo našich stejně subjektivních zkušeností.

Tento zákon chce naše rozhodování učinit objektivním, což není nic jiného, než politicky korektní utopie. Znamená narušení základního práva jednotlivců na vytváření vlastních preferencí a na svobodu volby, která je zákonem svým způsobem postavena do role výjimky. Lze proto očekávat, že tento zákon bude mít negativní dopad na právní jistoty a na mezilidské vztahy vůbec. Není jen špatný, je nebezpečný. Představa, že jakýkoli zákon přinese sociálními inženýry vytoužený stav rovnosti, je – našťástí – falešná.

Zcela nový a naší právní tradici dosud neznámý je princip přenesení důkazního břemene ze strany žalujícího na stranu žalovaného. Nové znění §133a, odst. 3 občanského soudního řádu: „Pokud žalobce uvede před soudem skutečnosti, ze kterých lze dovodit, že ze strany žalovaného došlo k přímé nebo nepřímé diskriminaci, ..., je žalovaný povinen dokázat, že nedošlo k porušení zásady rovného zacházení,“ je naprosto absurdní. Je v rozporu s našimi, ale i evropskými právními principy a tradicemi a může přinášet nové křivdy a nespravedlnosti.

Sporné je i posunutí odpovědnosti za provádění tohoto zákona do působnosti veřejného ochránce práv. Ten měl původně chránit občana před úřady a nyní se mu dává kompetence vstupovat i do soukromoprávních vztahů. To je radikální změna působnosti tohoto institutu.

Mimořádnost a zvláštnost tohoto zákona dokazuje i to, že Senát, ač zákon schválil, přijal k němu bezprecedentní doprovodné usnesení tohoto znění: „Senát považuje antidiskriminační zákon za nástroj implementace požadavků vyplývajících z evropského práva, za jejichž neprovedení hrozí České republice sankce. Neztotožňuje se však s charakterem normy, která umělým způsobem zasahuje do přirozeného vývoje společnosti, nerespektuje kulturní odlišnosti členských států a požadavek rovnosti ve výsledku povyšuje nad princip svobody volby. Senát žádá vládu, aby nedávala souhlas s přijetím dalších antidiskriminačních předpisů na úrovni EU.“

Tyto argumenty Senátu jen posilují mé přesvědčení, že tento zákon nemohu podepsat a musím ho Poslanecké sněmovně vrátit. Věřím, že se Poslanecká sněmovna bude těmito argumenty vážně zabírat a že zabrání tomu, aby se náš právní řád rozrostl o tak osudově špatný zákon.

Mgr. Linda Sokačová je absolventkou oboru sociologie a sociální politika na FSV UK. V současné době působí jako ředitelka Gender Studies, o. p. s. Podílí se rovněž na pořádání ocenění Firma roku a věnuje se lektorské činnosti pro firmy a úřady veřejné správy. Nepravidelně přispívá na feminismus.cz a do dalších internetových i tištěných médií včetně odborných periodik zaměřených na sociologii, zpracovává genderové analýzy a přednáší na téma rovných příležitostí a postavení žen ve společnosti doma i v zahraničí.

Mgr. Martina Štěpánková (autorka 3. části: Antidiskriminační zákon v ČR) vystudovala Právnickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, od roku 2006 studuje doktorandské studium na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Vedle Gender Studies v současné

době pracuje také v Poradně pro občanství/občanská a lidská práva. Podílí se především na realizaci projektů zaměřených na rovné zacházení a ochranu před diskriminací, jež spočívají v poskytování právního poradenství, realizaci lobbyingových aktivit, navrhování systémových změn a vzdělávání. V minulosti pracovala na odboru pro lidská práva Úřadu vlády.

Gender Studies, o. p. s. je nevládní neziskovou organizací, která slouží především jako informační, konzultační a vzdělávací centrum v otázkách vztahů mužů a žen a jejich postavení ve společnosti. Cílem organizace je shromažďovat a dále zpracovávat a rozšiřovat informace související s genderovou tematikou. Prostřednictvím specifických projektů GS aktivně ovlivňuje změny týkající se rovných příležitostí v různých oblastech, jako jsou například institucionální mechanismy, trh práce, politická participace žen, informační technologie apod. GS také provozuje knihovnu obsahující množství publikací a materiálů k feminizmu, gender studies, právům žen a mužů atp.

Postavení žen migrantek v České republice

Eva Kavková, Evropská kontaktní skupina

1. Fakta a informace o migračních a migračních v ČR

Celosvětově se rozšiřující fenomén mezinárodní migrace se v současné době již velmi silně dotýká také České republiky. Počet migrantů a migrantek na území roste a česká společnost se tak musí nevyhnutelně vyrovnávat se situací soužití s příchozími. Stejně významné je však při výzkumu, tvorbě legislativy a v praxi reflektovat problematiku feminizace migrace a zohledňovat skutečnost, že ženy představují významnou skupinu osob zakoušejících situace spojené s migrací a integrací do nové společnosti. Počet migrujících žen roste a jsou aktérkami tohoto procesu stejně jako muži. Znamená to, že nejsou jen osobami pasivně doprovázejícími muže, ale mají své specifické potřeby a zájmy. Jsou ohroženy genderově specifickými riziky, volí jiné strategie a mohou se potýkat s odlišnými překážkami a problémy.

V současné době legálně žije na území České republiky přes čtyři sta tisíc cizinců a cizinek. Podle údajů k 31. 12. 2007 bylo na území evidováno 392 315 cizinců/nek, z toho 261 409 cizinců/nek původem z třetích zemí (mimo EU) – v této skupině bylo 107 562 žen (tj. 41,1 %). Povolení k trvalému pobytu mezi migranty/kami z třetích zemí mělo 104 916 osob, z toho 48 702 žen.³⁹ K 31. 12. 2007 bylo na území ČR evidováno 2030 osob s uděleným azylem (mezinárodní ochranou) a z toho 853 žen.⁴⁰

Formální, legální status není jediným rozhodujícím předpokladem pro úspěšnou integraci, který má vliv na postavení migrantů/tek v ČR. Jejich životní podmínky a příležitosti významně ovlivňuje postoj a chování české majority k cizincům/kám. Na přístup české majority a stereotypní vnímání cizinců/nek jako osob „druhé kategorie“, a to zejména „imigrantů z Východu“, které se projevuje v nerovném a diskriminačním jednání a zacházení, bylo poukázáno v řadě realizovaných výzkumů (srov. GRYGAR – ČANĚK – ČERNÍK 2006).

Právní rámec migrace

Základní legislativou, která upravuje postavení, práva a povinnosti cizinců/nek legálně pobývajících na území ČR, jsou *Zákon č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců* a *Zákon*

³⁹ Viz http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/tabulky/ciz_pocet_cizincu-001 [online].

⁴⁰ Viz http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/tabulky/ciz_pocet_cizincu-006 [online].

č. 325/1999 Sb. o azylu. Zákon o pobytu cizinců rozlišuje tři základní typy pobytu na území státu (ve skupině cizinců z třetích zemí původu, tj. mimo EU): přechodný pobyt – krátkodobý a dlouhodobý –, a trvalý pobyt (po pěti letech nebo dříve). Základní právní normou v oblasti uprchlictví je zákon o azylu č. 325/1999, který platí od 1. 1. 2000. V ČR je řízení o udělení mezinárodní ochrany (dříve azyl) uskutečňováno od jejího vzniku (1993), kdy také Česká republika přijala *Úmluvu o právním postavení uprchlíků* (tzv. Ženevská konvence); Československá republika se k této dohodě přihlásila již v roce 1990.

Azylová legislativa přináší některá genderově specifická opatření. V určitých případech jsou ženy (žadatelky o mezinárodní ochranu) přiřazeny do skupiny ohrožených a zranitelných osob, kterým by měla být věnována zvýšená péče, a to zejména v době řízení o udělení mezinárodní ochrany a v době pobytu v azylových zařízeních. Tato opatření jsou však definována vágním způsobem, nevycházejí z genderově a kulturně senzitivního přístupu a v praxi jsou obtížně realizovatelná (například vedení pohovoru a tlumočení osobou stejného pohlaví není pravidlem a povinností, ale je realizováno pouze v případě, že o něj žadatel/ka sám/sama požádá). Následující výňatky ze zákona o azylu se týkají pohovoru, který absolvují žadatelé/ky v rámci azylové procedury, a vymezení skupiny zranitelných osob.

„Z důvodů hodných zvláštního zřetele, nebo na výslovnou žádost žadatele o udělení mezinárodní ochrany, zajistí ministerstvo vedení pohovoru, a je-li to v jeho možnostech, i tlumočení osobou stejného pohlaví.“ (Zákon o azylu 325/1999 Sb., § 23)

„Provozovatel přijímacího nebo bytového střediska přihledne ke specifickým potřebám žadatele o udělení mezinárodní ochrany, pokud je jím nezletilá osoba bez doprovodu, osoba mladší 18 let, těhotná žena, osoba se zdravotním postižením, osoba, která byla mučena, znásilněna nebo byla podrobena jiným vážným formám psychického, fyzického či sexuálního násilí, a v případě hodném zvláštního zřetele i jiná osoba. Nezletilá osoba bez doprovodu se po ukončení úkonů podle § 46 odst. 1 umístuje na základě rozhodnutí soudu do školského zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo do péče osoby označené v rozhodnutí soudu.“ (Zákon o azylu 325/1999 Sb., § 81)

Doporučení: Genderově a kulturně senzitivní přístup v rámci azylové procedury

Přesto, že je na tomto poli k dispozici řada doporučení např. Úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR), jsou tato doporučení nezávazná a pracovníci a pracovnice Ministerstva vnitra, do jejichž působnosti azylová procedura spadá, tak nemají žádnou povinnost se jimi řídit.

Existuje sice speciální Oddělení informací Ministerstva vnitra, které zpracovává informace o postavení žen v třetích zemích, odkud pocházejí žadatelé a žadatelky o azyl, a následně zpracovává metodiky pro ty zaměstnance a zaměstnankyně, kteří/ré vedou s žadatelí/kami o azyl pohovory, chybí zde však především ucelený koncepční systém vzdělávání těchto pracovníků a pracovnic, který by se zaměřil mimo jiné na genderové aspekty azylové procedury. Je nutné si uvědomit, že pronásledování žen – ať již z důvodů

politických, náboženských či jiných (více viz *Úmluva o právním postavení uprchlíků* z roku 1951 či *Zákon o azylu č. 325/1999 Sb.* ve znění pozdějších předpisů) – má odlišné příčiny i průběh, než jak je tomu v případě mužů, což ale nemusí být v azylové proceduře dostatečně reflektováno.

V průběhu samotné azylové procedury, kdy je s žadatelem či žadatelkou veden pohovor, zkoumající důvody jeho/její žádosti, není tento/tato dopředu informován/a o možnosti požádat o tazatele/ku a tlumočnicka/ici stejného pohlaví. Děje se tak pouze na výslovnou žádost žadatele či žadatelky, kteří ovšem často o této možnosti nevědí a proto ji nemohou využít.

Návrhy a doporučení:

- Závazně přijmout doporučení Úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) v oblasti mezinárodní ochrany týkající se pronásledování souvisejícího s příslušností k určitému pohlaví v kontextu článku 1A, odst. 2 *Úmluvy o právním postavení uprchlíků* z roku 1951 a jejího *Protokolu* z roku 1967 ve formě směrnic a pravidel spojených s azylovým řízením.
- Upravit koncept „opodstatněných obav z pronásledování“ tak, aby obsahoval a reflektoval i různé formy genderově podmíněného násilí a diskriminace.
- Posuzovat všech pět důvodů, kvůli kterým mohou mít žadatelé o azyl oprávněné obavy z pronásledování (z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních či z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i kvůli zastávání určitých politických názorů), z genderově senzitivního hlediska. Důvody, pro které jsou ženy pronásledovány např. kvůli svým politickým postojům, mohou být zcela odlišné od důvodů, pro které jsou pronásledováni muži.

V oblasti azylové procedury:

- Organizovat pro pracovníky a pracovnice Oddělení azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra, především pak pro ty, kteří/ré vedou pohovory s žadateli/kami o azyl, povinná školení, jež by zohledňovala genderovou dimenzi azylové procedury.
- Angažovat osoby původem z třetí země, aby se na těchto školeních podílely. Přímá zkušenost je v takovémto případě nepřenosná a nedocenitelná.
- Organizovat pro pracovníky a pracovnice Oddělení azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra speciální školení týkající se genderově motivovaného násilí a diskriminace. Je nutné porozumět kulturním rozdílům a traumatům, která pramení z takovéto životní zkušenosti, jež pak ovlivňují chování žadatelů a žadatelek o azyl.
- Žadatelky o azyl by měly být upozorněny o genderových aspektech azylové procedury, aby věděly, že strach z genderově motivovaného násilí a diskriminace může být uznatelným důvodem pro udělení azylu.
- Zavést povinnost informovat žadatele a především žadatelky o azyl o možnosti vybrat si tlumočnicka/ici a tazatele/ku stejného pohlaví.
- Umožnit žadatelům a žadatelkám o azyl vypovídat bez přítomnosti členů rodiny.

2. Politický a institucionální rámec integrace cizinců/nek v ČR

To, jakým způsobem probíhá integrace migrantů/tek do společnosti a jaké jsou podmínky pro integraci, je do značné míry vymezeno politikou státu (cílové země). Zásadní vládní koncepční dokument vymezující státní integrační politiku ČR představuje *Koncepce integrace cizinců* (KIC) z roku 2005 (aktualizovaná *Koncepce integrace cizinců* – AKIC 2006 – vstoupila v platnost v roce 2006). Cílovou skupinou integrační politiky státu, na kterou se vztahuje *Koncepce*, jsou dlouhodobě usazení cizinci/ky žijící legálně na území České republiky nejméně po dobu jednoho roku. V rámci tohoto vymezení tak do cílové skupiny spadají cizinci, kterým byl udělen pobyt (tj. trvalý pobyt nebo přechodný pobyt na území na dlouhodobé vízum nebo na povolení k dlouhodobému pobytu), a cizinci, kterým byl udělen azyl (pro ně je však určen především Státní integrační program – viz dále). Do cílové skupiny naopak nejsou zahrnuti státní občané členských států Evropské unie a žadatelé o azyl. V roce 2005 byla stanovena „Cílená specifická opatření“, která mají sloužit jako klíčové předpoklady úspěšné integrace v podmínkách ČR: znalost českého jazyka, ekonomická soběstačnost cizince, orientace cizince ve společnosti a vztahy cizince s členy majoritní společnosti.⁴¹

Ve svých politikách a koncepcích ČR dosud žádná konkrétní genderově senzitivní opatření nepřijala. Koncepce integrace cizinců na problematiku genderu v některých oblastech naráží. Neřeší však konkrétní problematické oblasti a situace a nenavrhuje přesný postup, jak nedostatky při prosazování rovných příležitostí při integraci cizinců a cizinek odstranit. Koncepce nedává ucelený přehled o konkrétních opatřeních, která by vedla k rovnému postavení žen migrantek a mužů migrantů, a o problematických oblastech, kterých si všímá, referuje velmi obecně (KRCHOVÁ – VÍZNEROVÁ 2008, s. 27).

Návrhy a doporučení

- Efektivní státní integrační politika musí vycházet z genderově a kulturně senzitivního přístupu.
- Při vytváření a rozvoji koncepce integrace a opatření (politiky jednotlivých ministerstev) je nutné zohledňovat skutečnost, že migranti/ky nepředstavují homogenní skupinu. Jednotlivá opatření a na ně navazující aktivity musí odpovídat problémům a potřebám jednotlivých skupin příchozích (podle genderu, věku, etnické, kulturní, náboženské a jiné příslušnosti), tj. je nutné respektovat individuální a skupinové charakteristiky příchozích.

41 Viz <http://www.mvcr.cz/clanek/integrace.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d> [online].

3. Rovné příležitosti žen a mužů /migrantů, migrantek/ v rámci procesu integrace do české společnosti: SIP – bezplatné kurzy českého jazyka pro azylanty/ky

Státní integrační program (SIP; Hlava IX., §§ 68–70 zákona č. 325/1999 Sb. o azylu) je státem řízená integrační aktivita v oblasti integrace azylantů (tj. migrantů/tek s uznaným azylem na území ČR podle zákona o azylu). Program zahrnuje bezplatnou výuku českého jazyka, podporu v oblasti získávání bydlení a částečně také v oblasti zaměstnanosti. Tento program je dobrovolný, nabídku dostává azylant/ka v okamžiku udělení azylu. Pokud se rozhodne, že do SIPu vstoupí, zavazuje se plnit povinnosti s tím spojené.

Podle Zákona o azylu č. 325/1999 Sb. ve znění pozdějších předpisů státní integrační program v oblasti získání znalostí českého jazyka realizuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy formou bezplatného jazykového kurzu. Tyto kurzy poté zajišťuje vybraná organizace.

Výsledky výzkumného šetření Evropské kontaktní skupiny (2007/2008), jehož cílovou skupinou byli uznaní azylanti/ky žijící na území ČR, poukázaly na nedostatky při realizaci kurzů českého jazyka v rámci SIPu. Tyto nedostatky spočívají zejména v omezených příležitostech azylantů/tek účastnit se a absolvovat bezplatné kurzy ČJ z důvodu pracovních a/nebo rodinných a osobních závazků a povinností. Výuka v rámci skupinových kurzů je často realizována v čase, který se kryje s pracovní dobou azylantů/tek. Genderová dělba rolí a práce v rodině znevýhodňuje muže a ženy v rovném přístupu ke vzdělávání se v češtině. Pracovní závazky znemožňují absolvovat kurzy češtiny zejména mužům, péče a starost o děti znevýhodňuje ženy.

Azylanti/ky mají možnost vedle skupinové výuky využít také individuální formu výuky. Z výzkumů však vyplývá, že možnost využívat nabídky individuálních kurzů je závislá například na velikosti sídla a na regionu. Z toho důvodu často lidé žijící v malých obcích a vzdálení od větších měst nemají šanci tuto nabídku využít.

Návrhy a doporučení:

- Přizpůsobit dobu konání jazykových kurzů individuálním potřebám azylantů/tek, kteří se rozhodli vstoupit do Státního integračního programu a mají tudíž nárok absolvovat bezplatné kurzy českého jazyka.
- Nevládní nezisková organizace, která kurzy ČJ zajišťuje, by měla zmapovat individuální požadavky zájemců/kyň o výuku českého jazyka a přizpůsobit dobu a podmínky kurzů těmto požadavkům a potřebám.
- Zajistit v době skupinové výuky hlídání dětí, což podpoří rovné příležitosti žen a mužů (rodičů).
- Zajistit přístup k individuální formě výuky všem azylantům/kám bez ohledu na velikost sídla a region.

4. Ekonomická integrace: začlenění na trhu práce

Účast na trhu práce a ekonomická soběstačnost, jak vyplývá například z kvalitativního šetření Na rovinu (NA ROVINU 2007), je pro mnohé ženy velmi důležitá. Zdůrazňují význam placené a legální práce a považují ji za podstatnou součást úspěšné integrace do majoritní společnosti. Práce pro ženy představuje nejen prostředek k obživě, ale také prostředek k ekonomické nezávislosti a umožňuje jejich samostatnost. Potřebu mít vlastní příjem ženy zdůrazňují také v souvislosti s odmítáním závislosti na pomoci a podpoře ze strany státu.

Oblast ekonomické integrace a zaměstnání patří mezi oblasti, ve které se migranti a migrantky nacházejí v nerovném postavení.

Kategorie genderu se mj. projevuje při segmentaci trhu práce. Přetrvává tradiční genderová dělba práce, v určitých sektorech a pracovních pozicích převládají ženy, v jiných muži (příčemž feminizované obory jsou většinou výrazně hůře placené). Ještě více se situace problematizuje v případě migrantů/tek, kteří naplňují současnou poptávku po nekvalifikované a levné práci, která se ve velké míře odehrává v rámci šedé ekonomiky, na sekundárním nebo nelegálním trhu práce, mimo kontrolu státu, bez jakéhokoli sociálního zabezpečení, zdravotního pojištění, ochrany proti diskriminaci a porušování lidských práv. „Genderové nerovnosti jsou tak dále posilovány třídními, etnickými, národnostními a rasovými nerovnostmi a útlak žen je reprodukován prostřednictvím genderové a rasové dělby práce“ (UHDE – VÍZNEROVÁ 2006).

Mezi tyto nekvalifikované a finančně nízce ohodnocené práce žen migrantek patří i nájemní pečovatelská práce a placená práce v domácnostech. Tento globální fenomén najímání žen migrantek jako pečovatelek (pečujících o děti, staré nebo nemocné osoby), které nahrazují nedostatečnou veřejnou péči, nebo jako pomocnic v domácnosti je možné vysledovat i v ČR. Placená péče představuje jednu z forem nejistého, nízce ohodnoceného a flexibilního zaměstnání často bez základního sociálního zabezpečení a zdravotního pojištění. Z důvodů nižších finančních nákladů „zaměstnavatelů“ i komplikovaného získání pracovního povolení se tato práce často odehrává na nelegálním pracovním trhu (UHDE 2008).

Genderové nerovnosti a diskriminace podle pohlaví se projevují také ve vstupu na trh práce (například diskriminační inzeráty nebo přijímací pohovory) a v zaměstnání v oblasti odměňování nebo i diskriminace při výkonu rodičovských povinností. Mezi muži migranty a ženami migrantkami existují výrazné příjmové nerovnosti. Výzkum, jehož cílovou skupinou byli ekonomičtí/cké migranti/ky z Číny, Vietnamu, Ruska a Ukrajiny (tj. nejpočetnější skupiny cizinců/nek z třetích zemí na území ČR), zjistil, že ženy na pozici zaměstnankyň vydělávají průměrně o 3500 Kč méně než muži. Rozdíl příjmů mezi pohlavími existuje i na některých obdobných pracovních pozicích (ANALÝZA 2007, s. 46).

Doporučení a návrhy – rovné příležitosti žen migrantek a mužů migrantů na trhu práce, vícečetná diskriminace žen migrantek na trhu práce

- Přijmout antidiskriminační zákon.
- Do politiky a praxe při prosazování rovných příležitostí žen a mužů zahrnout migrantky jako specifickou skupinu žen, zohlednit specifické potřeby žen a mužů z etnických a národnostních menšin.
- Zvýšit spolupráci mezi úřady práce a zaměstnavateli.
- Zvýšit kontrolu ze strany státních institucí v oblasti dodržování zákazu diskriminace v přístupu k zaměstnání.
- Odstranit omezení a zajistit rovný přístup k možnostem sladění práce a rodiny – podporovat flexibilní pracovní dobu, zkrácené pracovní úvazky, zlepšit dostupnost náhradní péče o děti apod.
- Zároveň zvýšit informovanost migrantek o možnostech sladění práce a rodiny.
- Vzdělávání migrantů/tek v oblasti problematiky trhu práce a diskriminace.

5. Použité zdroje

AKIC 2006: *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců*. Přijata usnesením vlády č. 126 ze dne 8. února 2006 ke Koncepci integrace cizinců v roce 2005.

ANALÝZA 2007: *Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR*. Výzkumná zpráva. Praha: MPSV, 2007.

GRYGAR – ČANĚK – ČERNÍK 2006: Grygar, J. – Čaněk, M. – Černík, J. *Vliv kvalifikace na uplatnění a mobilitu na českém trhu práce u migrantů ze třetích zemí*. Praha: MKC, 2006.

KRCHOVÁ – VÍZNEROVÁ 2008: Krchová, A. – Víznerová, H. *Diskriminace azylantů a azylantek v ČR z genderové perspektivy*. Praha: Evropská kontaktní skupina v České republice, 2008.

KRCHOVÁ – VÍZNEROVÁ – KUTÁLKOVÁ 2008: Krchová, A. – Víznerová, H. – Kutálková, P. *Ženy migrantky v České republice. Uvedení do problematiky*. Praha: Friedrich Ebert Stiftung, 2008.

NA ROVINU 2007: *Na rovinu. Kvalitativní výzkum realizovaný EKS v projektu „Na rovinu“* (hloubkové rozhovory vedené s 17 ženami migrantkami v období od června do září 2007). Projekt finančně podpořilo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2007.

UHDE 2008: Uhde, Z. *Zneuznání péče a sociální nerovnosti*. Příspěvek přednesený na konferenci Migrace a integrace v šesti pohledech pořádané Evropskou kontaktní skupinou v České republice; Praha, 29.–30. května 2008.

UHDE – VÍZNEROVÁ 2006: Uhde, Z., Víznerová, H. *Nadnárodní souvislosti práce žen v České republice*. SOCIOweb, č. 12/2006. Dostupné online na: <http://www.socioweb.cz>.

http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/tabulky/ciz_pocet_cizincu-001 [online].

http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/tabulky/ciz_pocet_cizincu-006 [online].

<http://www.mvcr.cz> [online].

<http://www.mvcr.cz/clanek/integrace.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d> [online].

Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu.

Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky.

Mgr. Eva Kavková pracuje jako ředitelka EKS a je rovněž jedna ze dvou zakladatelek této neziskové organizace. Ve své práci propojuje téma genderu a migrace. Také se věnuje genderové a interkulturní osvětě nejen v kurzech pro migranty a migrantky, ale především při práci s poskytovateli sociálních služeb z neziskového i státního sektoru.

Evropská kontaktní skupina je nezisková organizace, která prosazuje rovné příležitosti mezi muži a ženami, bojuje proti rasismu a diskriminaci cizinek a cizinců a mění zažitá genderové stereotypy a předsudky v ČR i v Evropě.

Práva žen v těhotenství, při porodu a práva rodičů po porodu

Petra Sovová, Hnutí za aktivní mateřství

1. Problémy příjemkyň péče v ČR

Navštívíte-li dnes kteroukoliv českou porodnici, personál se nejspíš bude usmívat, dozvíte se, že rodičky maximálně respektuje, že „je zvyklý pracovat s porodními plány“, podporuje 24hodinový kontakt matek a dětí, kojení... Matky by tedy měly být po právu spokojené. Jsou?

Je to složitější. Obecně dnes platí, že spokojené s péčí jsou ty ženy, které se na porod příliš nepřipravují a nemají žádné požadavky, které by kolidovaly se zvyklostmi porodnice. Naopak matky poučenější, vzdělanější, které mají o svém porodu konkrétní představy, v porodnici tvrdě narazí. Bude jim důrazně vysvětleno, že v zájmu bezpečí jejich dítěte je třeba absolvovat... (a následuje dlouhý výčet zákroků a nařízení). Navíc prý o porodu nemohou jako matky téměř nijak rozhodovat, neboť za jeho průběh a výsledek zodpovídají lékaři.

A o jaké požadavky se vlastně jedná? Většina poučených rodičů dnes očekává, že porodnice umožňují porodit podle nejnovějších odborných doporučení, plynoucích ze spolehlivých výzkumů – např. těch, které předkládá Světová zdravotnická organizace (WHO).⁴² Svobodná volba polohy ve všech dobách porodních, zásahy a medikace pouze v opodstatněných případech na základě informovaného souhlasu, doprovod dle matčina přání, odchod domů podle potřeby rodičů atd. A nad tím vším atmosféra důvěry, absence pocitu ohrožení, vědomí, že budu jako matka naprosto respektována.

Rozšířeným jevem je v českých porodnicích korupce, často zaměňovaná za svobodnou volbu lékaře. Jde přitom o úplatky, kterými ženy dosáhnou pouze toho, že jejich lékař/lékařka bude přítomen jejich porodu, „nekupují“ si porod podle svých představ. Částky se podle našich informací pohybují od 5 do 80 tisíc Kč. Mnohé ženy jsou přitom přesvědčeny, že jde o legální platby.

Ženy v České republice mají navíc velmi omezenou možnost volby poskytovatelů péče – mohou si sice svobodně zvolit lékaře/lékařku, ale už ne porodní asistentku. Počet těch, které svou péči v těhotenství, během porodu a po porodu poskytují, je totiž velice málo. Navíc jejich péče není hrazena z prostředků veřejného zdravotního

⁴² Souhrn těchto doporučení vydalo v roce 2002 české Ministerstvo zdravotnictví pod názvem *Péče v průběhu normálního porodu – praktická příručka*.

pojištění. Přestože jsou porodní asistentky dle zákona kompetentní pečovat o těhotné ženy a ženy v šestinedělí a vést fyziologické porody, příslušné úřady jim odmítají vydávat registrace či je různě omezují. Orgány příslušné k registraci zdravotnických zařízení odmítají udělit registraci zařízením porodních asistentek, resp. udělení registrace podmiňují zaměstnáváním lékařů. Takový výklad je v rozporu se směrnicí 80/155/EHS, a jako takový je nepřipustný. Dochází tak k diskriminaci jak žen – příjemkyň péče, tak porodních asistentek – poskytovatelek péče.

2. Optimální porodní péče

Na podporu uvedených požadavků velmi vítáme 10 bodů Mezinárodní iniciativy za porodní péči pro matku a dítě (International MotherBaby Childbirth Initiative – IMBCI), vyhlášených v březnu 2008, které vycházejí z výsledků nejnovějších výzkumů a stanovují principy, které by měli v praxi uplatňovat poskytovatelé optimální porodní péče a které výše uvedené požadavky výborně shrnují. Iniciativa kromě jiného zdůrazňuje, že **potřeby dvojice matka-dítě by měly být upřednostňovány před potřebami poskytovatelů péče, institucí a medicínského oboru**. Tato doporučení jsou také prezentována pod názvem *10 kroků k optimální porodní péči*. Věříme, že v plánované informační kampani předkládající organizace vbrzku seznámí s těmito zásadami i české odborné společnosti a praktikující zdravotníky v porodnicích. Pokud zároveň zesílí tlak žen, respektive rodičů na jejich uplatňování, významně to promění zdejší rigidní praxi.

Vzhledem k důležitosti dokumentu zde zveřejňujeme jeho zásadní část:

10 kroků k optimální porodní péči⁴³

Poskytovatel optimální porodnické péče o matku a dítě má vypracovanou písemnou strategii, na jejímž základě uplatňuje následující principy při vzdělávání a v praxi:

Krok 1 Jedná s každou ženou s úctou a respektem, poskytujte jí úplné informace a zapojuje ji do rozhodování o péči poskytované jí i jejímu dítěti. Seznámí ji s právem na informovaný souhlas či odmítnutí.

Krok 2 Zná a využívá poznatky a dovednosti, které podporují a optimalizují fyziologii těhotenství, porodu, kojení a šestinedělí.

Krok 3 Informuje matku o přínosech nepřetržité podpory po celou dobu porodu a umožňuje jí podporu poskytovanou osobami dle jejího výběru (např. otec dítěte, partner, členové rodiny, přátelé, dula).

⁴³ Zdroj: <http://www.imbci.org/USERIMAGES/File/IMBCI%20%202004-05-08.pdf> [online, staženo 07/06/2009].

Krok 4 Nabízí rodičce nefarmakologické způsoby úlevy a tišení bolesti, objasňuje jí jejich přínos pro usnadnění normálního porodu a minimalizaci zbytečných poškození, způsobených jí i dítěti. Ukazuje rodičce (i jejímu doprovodu), jak těchto metod využít, a respektuje její volbu a priority. Mezi tato řešení může patřit:

- souvislá podpora poskytovaná zkušenou ženou, jakou je například dula
- volnost pohybu a svobodná volba porodní polohy
- emocionální podpora, atmosféra péče a pozornosti
- povzbuzování rodičky k vyjádření vlastních potřeb a pocitů
- naslouchání rodičce
- dotek, objetí
- masáž, akupresura, alternativní terapie
- soukromí, je-li vyžadováno
- porod ve vertikální poloze
- porod v teplé vodě

Krok 5 Uplatňuje vědecky podložené postupy, které jsou prokazatelně přínosné pro podporu fyziologie porodu. Sem spadají následující postupy:

- Umožnit porodnímu procesu odvíjet se dle vlastního tempa, zdržet se zásahů vycházejících ze standardizovaných časových limitů, ke sledování postupu porodu používat partograf.
- Umožnit neomezený přístup rodičky k jídlu a pití podle jejího přání.
- Podporovat rodičku v chůzi a volném pohybu, pomáhat jí zaujmout polohy podle jejího přání, včetně pozice ve dřepu, vsedě a na všech čtyřech.
- Podporovat kontinuální péči o matku a dítě, zajišťovanou malým počtem poskytovatelů.

Krok 6 Vyhýbá se potenciálně škodlivým postupům, jejichž *rutinní* či *časté* provádění při normálním porodu není vědecky nijak podloženo, pakliže nejsou specificky nutné z důvodů komplikací a plně prodiskutované s rodičkou. Sem spadá:

- odloučení blan od dolního děložního segmentu
- cévkování
- holení
- klystýr
- infuze
- odpírání jídla a pití
- omezování pohybu, udržování rodičky na lůžku
- umělé protržení vaku blan
- umělé vyvolání a urychlení porodu
- opakované vaginální vyšetření
- farmakologické tišení bolesti
- kontinuální elektronické monitorování plodu (kardiotokografie)

- tlak na fundus dělohy (Kristellerův manévr)
- nařízená pozice vleže na zádech během porodu (popř. nohy ve třmenech)
- nástřih hráze
- tlačení řízené poskytovatelem péče
- manuální vyšetření dělohy
- první a opakovaný císařský řez
- odsávání novorozence
- okamžité přerušování pupeční šňůry
- oddělení matky od novorozence

Krok 7 Spolupracuje s ostatními poskytovateli péče a služeb ve vzájemné úctě a s ohledem na přínos pro matku a dítě v průběhu celého období souvisejícího s porodem. Využívá systémů komunikace, týmové spolupráce a doporučováním ke specialistům tak, aby rodičce zajistil veškeré dostupné služby a usadnil jejich vzájemnou součinnost a porozumění. Spolupracuje s porodními asistentkami a dalšími osobami, které asistují u porodů mimo nemocnice, nabízí jim efektivní způsoby konzultací a spolupráce, umožňuje a napomáhá předání rodičky do péče specialistů v případě potřeby.

Krok 8 Zavádí opatření, která přispívají ke zdravotní pohodě a předcházejí ohrožujícím situacím, onemocněním a úmrtím matek i dětí.

Mezi ně patří:

- Osvěta a přístup ke kvalitní výživě, podpora zdravého životního stylu, čistého a bezpečného životního prostředí.
- Vzdělávání v metodách předcházení nemocem (např. malárie, prevence a léčení HIV/AIDS, protitetanová imunizace). Dostupnost těchto metod.
- Osvěta v oblasti odpovědné sexuality, antikoncepce a ženských reprodukčních práv.
- Podpora předporodní a poporodní péče, včetně péče o novorozence, která zohledňuje psychologické potřeby žen, jejich emoční pohodu, vztahy s partnerem, rodinou a komunitou.
- Zavádění potenciálně prospěšných postupů, popsanych v krocích 3, 4, 5.
- Vyhýbání se potenciálně škodlivým intervencím popsáním v kroku 6.
- Oddálení přerušování pupečníku s cílem umožnit maximální přísun kyslíku a živin z pupečnickové krve dítěti.
- Umožnění bezprostředního a nepřerušovaného kontaktu pokožky matky a dítěte, jenž zahřívá, napomáhá navázání prvotní vazby, zahájení kojení, je zdrojem příjemných pocitů a přispívá k vývojové stimulaci. Neoddělování matky a dítěte (matka a dítě zůstávají pohromadě).
- Zajištění nepřetržitého přístupu matky k jejímu nemocnému či předčasně narozenému dítěti, využití "klokánkování", je-li to možné, a podpora matky v poskytování vlastního mateřského mléka (popřípadě mateřského mléka jiné ženy) svému dítěti, není-li možné kojení.

— Včasné rozpoznání komplikací, náležitě podložené a kooperativní doporučení k příslušnému odborníkovi a léčbě.

Krok 9 Poskytuje přístup k odborné a vědecky podložené pohotovostní léčbě při komplikacích, kde je ohrožen život.

Krok 10 Naplňuje 10 bodů Iniciativy WHO + UNICEF „Baby-Friendly Hospital Initiative“ pro podporu úspěšného kojení:

- Vypracuje písemnou strategii ohledně kojení, se kterou systematicky seznamuje veškerý zdravotnický personál.
- Školí veškerý zdravotnický personál v otázkách podpory a znalosti kojení.
- Informuje všechny těhotné ženy o výhodách a způsobech kojení.
- Pomáhá matkám zahájit kojení do půl hodiny po porodu. Zajišťuje kontakt pokožky matky a dítěte bezprostředně po porodu nejméně na hodinu, povzbuzuje matku v rozpoznávání, kdy je dítě připravené na kojení, a nabízí jí pomoc, je-li to třeba.
- Ukazuje matkám, jak kojit a jak udržovat laktaci i v případě, kdyby měly být od svých dětí odděleny.
- Nedává novorozencům jinou výživu než mateřské mléko, pokud to není lékařsky indikováno.
- Umožňuje matkám a dětem, aby zůstaly spolu 24 hodin denně (rooming-in).
- Podporuje kojení podle potřeby dítěte.
- Kojeným novorozencům nedává žádné dudlíky ani šidítka.
- Podněcuje vznik podpůrných skupin pro kojení a odkazuje na ně matky při propuštění z nemocnice.

3. Zásadní problémy v oblasti porodnické péče⁴⁴

Lékařský přístup, který matku a dítě pojímá jako oddělené jednotky s protichůdnými potřebami, narušuje integritu vztahu mezi matkou a dítětem, jež vzniká již v době těhotenství.

Porodnická péče v mnoha zemích se často vyznačuje absencí respektu prokazovaného jednotlivým ženám a řadě žen způsobuje psychické trauma, popřípadě u nich vyvolává odpor k vyhledání lékařské péče i v závažných případech.

Medicínské zásahy v průběhu těhotenství, porodu a šestinedělí mohou znamenat záchranu řady životů, jsou-li uplatňovány tam, kde je to skutečně třeba. Celosvětové problémy ohledně poskytování kvalitních porodnických služeb však pramení z nedostatečného chápání porodu coby normálního procesu, který běžně nevyžaduje intervence, a skutečnosti, že nevhodné zákroky mohou být příčinou poškození, jimž bylo možné se vyhnout.

44 Převzato od Mezinárodní organizace za porodní služby pro matku a dítě.

Nadužívání náležitě nepodložených lékařských intervencí v průběhu těhotenství a celého porodu způsobilo nepředstavitelný nárůst nákladů, jež zatěžuje zdravotnické rozpočty řady zemí, aniž by přispěl ke zlepšení výsledků v oblasti porodů. V mnoha zemích jsou porodnické služby nedostatečně financovány a personálně zajištěny a stávající zdroje se často využívají na medicínské intervence, jež nepřispívají ke zlepšení výsledků.

Nedostupnost možnosti císařského řezu v případě potřeby vede ke ztrátám na životech, stejně jako jeho nadužívání. V mnoha zemích závatně stoupá počet provedených císařských řezů tím, že milióny žen podstupují tento chirurgický zákrok zbytečně. Zbytečné císařské řezy vystavují matky i novorozence významným rizikům v podobě krátko- i dlouhodobých poškození. Řada poskytovatelů péče si navíc neosvojuje, popřípadě neudrzuje potřebné dovednosti pro podporu a asistenci u vaginálního porodu.

Kojení poskytuje optimální výživu, posiluje obranyschopnost, rozvoj a zdraví dítěte a představuje také mnohé přínosy pro matku. Medicínské zásahy, které narušují normální fyziologii porodu a bezprostředně následující fázi šestinedělí/novorozeneckého období, negativně ovlivňují zahájení kojení, jeho trvání a výlučnost, a v neposlední řadě zdravotní stav a výhled na přežití matky i dítěte.

4. Porod a legislativa

Pro české porodnictví je příznačné, že mnohé z výše uvedených požadavků spadají do kategorie, jež je dnes zdravotníky většinou pejorativně označována jako alternativní porod, který „umožňuje“ jen několik vybraných porodnic. Měla by to být ovšem naprostá samozřejmost všude. Doporučení IMBCI ani např. WHO nejsou sice právně závazná, ale je tu ještě legislativa. A ta dává matkám téměř neomezenou možnost o svém těle a dítěti rozhodovat a zdravotníkům ukládá poskytovat péči v souladu se současnými dostupnými poznatky lékařské vědy.

Zákon 20/1966 o péči o zdraví lidu

§ 11

Zdravotní péči poskytují zdravotnická zařízení státu, obcí, fyzických a právnických osob v souladu se současnými dostupnými poznatky lékařské vědy.

Takže, stejně jako ve světě, musí i naši zdravotníci poskytovat péči podle zásad Evidence Based Care (viz dále s. 47 v oddíle o péči ve Velké Británii).

Dle zákona 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu se vyšetřovací a léčebné výkony provádějí zásadně se souhlasem nemocného.

Obecné pravidlo článku 5 Úmluvy o biomedicíně uvádí, že *jakýkoli zákrok v oblasti péče o zdraví je možno provést pouze za podmínky, že k němu dotčená osoba poskytla svobodný a informovaný souhlas.* „Zákrokem“ se rozumí jakýkoliv zásah do tělesné

integrity v oblasti péče o zdraví, tedy jakýkoli zákrok na pacientovi, včetně preventivní péče, stanovení diagnózy, léčby, rehabilitace či výzkumu.⁴⁵

Častým předmětem konfliktů se v poslední době rovněž stávají situace, kdy rodička hodlá co nejdříve po porodu opustit nemocnici a vrátit se do domácího prostředí, pochopitelně i s nově narozeným dítětem. Mnohdy se stává, že zdravotnická zařízení ústavní péče rodičkám neumožňují, aby bylo dítě propuštěno do domácí péče dříve, než uplyne 72 hodin od porodu a než budou provedena určitá vyšetření. Tento postup zdravotnických zařízení je ve velké většině případů **protiprávní**; pro možnost omezit rodičovská práva ve prospěch zájmu zdraví dítěte stanoví zákon striktní podmínky. V současnosti bohužel působí značné nejasnosti metodické opatření Ministerstva zdravotnictví, stanovující postup zdravotnického zařízení při propouštění novorozenců do domácí péče, které je velmi nepřesné a může snadno vést zdravotnické pracovníky k protiprávnímu jednání.

Listina základních práv a svobod stanoví v článku 8, že osobní svoboda je zaručena. Dle tohoto článku nesmí být nikdo zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, který určuje zákon. Pro oblast zdravotnictví stanoví specifické pravidlo článek 8 odst. 6 Listiny, podle kterého zákon specifikuje, ve kterých případech může být osoba převzata nebo držena v ústavní zdravotnické péči bez svého souhlasu. Takové opatření musí být do 24 hodin oznámeno soudu, který o tomto umístění rozhodne do 7 dnů.

Závěrem je tedy možno shrnout:

- Právně způsobilá rodička je sama za sebe oprávněna zdravotní péči kdykoli odmítnout.
- Za dítě má rodička jako zákonný zástupce právo odmítnout další hospitalizaci tehdy, není-li v daný moment dítě akutně ohroženo na zdraví. Lékař je povinen rodičku řádně poučit, pokud však rodička i nadále trvá na svém, musí její písemně vyjádřený projev vůle respektovat.
- Pokud je dítě akutně ohroženo na zdraví, je lékař povinen provést nutné a neodkladné výkony. Na odmítnutí takové péče ze strany zákonných zástupců není oprávněn brát zřetel.

Skutečnost, zda dítě je či není v akutním ohrožení života, musí být řádně zjištěna s využitím dostupných poznatků medicínské vědy a zaznamenána do zdravotnické dokumentace. Diagnózy nezaložené na řádném zjištění objektivního stavu či dokonce stanovené účelově nejsou v souladu s právem.

5. Výborné výsledky českého porodnictví

Rodiče často narážejí na manipulaci a zastrahování, u nabízených zákroků je jim například sdělena jen „půlka pravdy“, tj. nedozvědí se nic o negativních účincích či o alternativě ne-

⁴⁵ Pokud v situacích nouze nelze získat příslušný souhlas, jakýkoli nutný medicínský zákrok lze provést okamžitě, je-li nezbytný pro prospěch zdraví dotyčné osoby.

lčování (neprovedení zákroku). Informovaný souhlas ve zdravotnictví je přítom v současné době upraven hned v několika právních předpisech různé právní síly. Úmluva o lidských právech a biomedicíně například stanoví v čl. 5, že osoba podstupující zákrok musí být předem řádně informována o účelu a povaze zákroku, jakož i o jeho důsledcích a rizicích.

Za ústřední argument je zde lékaři považována perinatální úmrtnost, jako by porod byla jen otázka pouhého přežití. I toto číslo a jeho zjišťování má ovšem své zadrhele. Česká republika má především nesrovnatelně vyšší procento umělého přerušování těhotenství ze zdravotních důvodů (kolem 18 %, ostatní země EU 1–3 %).

Dalším háčkem je srovnávání tohoto údaje s ostatními zeměmi, definice se totiž liší a statistiky jsou pak neporovnatelné.

Na závěr drobnost – fakt, že se ve zdejších porodních platí za přítomnost blízké osoby u porodu, je nehoráznost, která nemá podle vyjádření ENCA (European Childbirth Association) jinde ve vyspělých zemích Evropy obdoby.

6. Jak se rodí jinde v Evropě⁴⁶

Německo

V zákoně je stanoveno, že u každého porodu musí být přítomna porodní asistentka. Porodní asistentky pracují v nemocnicích, v porodních domech nebo asistují u domácích porodů. 5 % porodů se odehrává mimo nemocnici, z toho část probíhá doma, část v porodních domech, kterých je dnes kolem 120. Výzkum z roku 1999 prokázal velmi nízkou perinatální úmrtnost a celkově uspokojivé výsledky z praxe porodních domů i porodů doma. Důsledkem toho se v Německu přestalo hovořit o riziku porodu mimo nemocnici a začalo se hovořit o jeho vysoké kvalitě. Služby porodních asistentek jsou z velké části hrazeny pojišťovnami.

Od ledna roku 2007 německé zdravotní pojišťovny kompletně hradí porody v porodních domech.

Velká Británie

Obrat ve vývoji porodnictví nastal na počátku 90. let, kdy nová vláda začala podporovat pouze takovou péči, která je založena na vědeckých důkazech (tzv. Evidence Based Care). Skupina dvanácti poslanců a čtyř odborných poradců tehdy provedla rozsáhlý výzkum (iniciován členkou britského parlamentu, která rodila doma). Na základě výzkumu byl Parlamentu předložen návrh změn v porodnictví. Úspěch této nezávislé studie byl umocněn nízkou kvalitou a neúspěchem zprávy, kterou na stejné téma předložili v téže době lékaři (kromě požadavků na více peněz a více techniky nebyli schopni předložit žádná

⁴⁶ Čerpáno ze zdrojů: Aperia, European Network of Childbirth Associations, Coalition for Improving Maternity Services, oficiální zdravotnická data jednotlivých zemí.

vědecké důkazy podporující tvrzení, že porod v nemocnici je bezpečnější než mimo ni). Vláda schválila nezávislou studii a uvolnila finance na žádoucí změny v porodnictví. The British Medical Journal (Britský lékařský časopis) publikoval několik studií dokazujících, že porod doma je bezpečnou volbou.

r. 2000 – oficiální stanovisko britského ministerstva zdravotnictví: „Všechny ženy by měly mít možnost volby místa porodu, včetně možnosti bezpečného porodu doma, a stát jim pro jejich volbu zajistí podmínky.“

r. 2002 – 2 % porodů doma (zhruba 15 000 dětí ročně), v některých oblastech i 20 % (Torbay) či 43 % (Albany practice).

r. 2004 – Materiál vydaný vládou:

The National Service Framework for Children, Young People and Maternity Services

Kapitola **Péče v mateřství**⁴⁷ představuje vizi služeb v mateřství ve Velké Británii za 10 let (r. 2014), včetně navrhovaných standardů, které by měly být dosaženy do r. 2009. Motto: Podpora normality a volby. Kromě jiných závazků chce britská vláda umožnit každé ženě, aby mohla být v průběhu celého těhotenství provázena jednou porodní asistentkou.

r. 2007 – Ministerstvo zdravotnictví vydalo materiál *Maternity Matters: Choice, access and continuity of care in a safe service* – návod, jak implementovat výše zmíněné vládní závazky v péči v mateřství do praxe. Dle statistik došlo k nárůstu porodů doma a porodů v tzv. midwifery units ve Velké Británii (centra v porodnicích spravovaná pouze porodními asistentkami).

Nizozemí

O většinu žen pečuje během celého těhotenství pouze porodní asistentka. Těhotná žena k ní přichází zhruba v 12. týdnu těhotenství a celou dobu je v její péči. Pokud se vyskytne problém, porodní asistentka pošle ženu ke gynekologovi. Vyřeší-li se problém, přechází žena na zbytek těhotenství zpět do péče porodní asistentky. Pojišťovna proplácí nejen péči porodní asistentky při porodu a jejich několik návštěv po porodu, ale i 60 hodin péče tzv. mateřské sestry, která na 7,5 hod. denně dochází k ženě domů po dobu sedmi dní po porodu.

Rakousko

Existuje zde několik porodních domů. 1,2 % porodů probíhá doma, z jejich nákladů hradí zdravotní pojišťovny polovinu. Po roční práci v porodnici si mohou porodní asistentky založit vlastní praxi a pomáhat u porodů, které probíhají mimo nemocnici. V zákoně je stanoveno, že porodní asistentky mohou pečovat o těhotnou ženu od početí až do narození dítěte. Asistence u domácích porodů je považována za legální.

⁴⁷ Dostupné online na http://www.dh.gov.uk/en/Publicationsandstatistics/Publications/PublicationsPolicyAndGuidance/DH_4089101.

Švýcarsko

Několik nezávislých porodních center, v nichž probíhá zhruba 1,2 % porodů. Další 1 % porodů se odehrává plánovaně doma, za přítomnosti porodní asistentky. Práce nezávislé porodní asistentky je hrazena ze zdravotního pojištění žen, které je zákonem povinné.

Argentina

Zákon platný od r. 2005: Každá žena má právo na doprovod u porodu dle své volby.

7. Doporučení

V české porodnici si lze i přes zmíněné potíže „svůj“ porod prosadit, ovšem za cenu ztráty energie, kterou by ženy měly využít spíš pro sebe a své děti. Přesto ženám, resp. rodičům doporučujeme se vždy o domluvu se zdravotníky pokusit, obzvlášť pokud jsou přesvědčeni o správnosti svých rozhodnutí a mají pro ně navíc i odborné důkazy. Posilující zkušenost normálního porodu a harmonický počátek soužití s dítětem rozhodně stojí za to!

Na závěr jsme zformulovali zásady, které by měly pomoci naše porodnictví výrazně ozdravit. Požadujeme:

- aby Ministerstvo zdravotnictví ČR vytvořilo koncepci oboru porodnictví tak, aby péče o ženu byla všeobecně dostupná, vhodná a dostatečná;
- aby Ministerstvo zdravotnictví ČR definovalo primární porodní péči, tedy to, kdo a jakým způsobem ji má poskytovat;
- aby měla veřejnost přístup k přehledům předporodní, porodní a poporodní péče – celá společnost by měla být informována o různých variantách péče tak, aby si každá žena mohla vybrat typ této péče pro sebe vhodný;
- aby vláda v souladu s doporučeními EU podporovala vzdělávání porodních asistentek tak, aby byly schopny provádět řádnou předporodní, porodní i poporodní péči;
- aby vláda zajistila respektování doporučení WHO o vhodných porodnických postupech na všech úrovních tak:
 - aby byla zajištěna psychická pohoda budoucí matky umožněním přítomnosti blízké osoby u porodu, a to bez podmínek finanční úhrady
 - aby ženy během porodu nebyly nuceny do nevhodné pozice
 - aby měly možnost volného pohybu před porodem a svobodný výběr polohy při porodu
 - aby nebyly ženám prováděny rutinně zákroky, které nejsou vědecky opodstatněné
 - aby byl zdravý novorozenec vždy ponechán u matky
- aby vláda vytvořila podmínky, které by přispěly ke změně přístupu profesionálů k ženám a umožnily jejich svobodné rozhodování v oblasti perinatální péče.

8. Použité zdroje:

Péče v mateřství. In: Maternity Services, Department of Health 2004. Dostupné online na: http://www.dh.gov.uk/en/Publicationsandstatistics/Publications/PublicationsPolicyAndGuidance/DH_4089101.

Péče v průběhu normálního porodu: praktická příručka. Ministerstvo zdravotnictví. 2002.

<http://www.aperio.cz/>

<http://enca.eu/index.php?id=537>

<http://www.imbci.org/ShowPage.asp?id=174>

<http://www.motherfriendly.org/>

Petra Sovová je spoluzakladatelka a aktivní členka Hnutí za aktivní mateřství, popularizátorka normálního přirozeného porodu, autorka řady informativních textů.

Hnutí za aktivní mateřství od svého vzniku v roce 1999 usiluje zejména o pozitivní změnu českého porodnictví směrem k přirozenějšímu a bezpečnějšímu porodnímu procesu, o respektování práv žen při porodu. V současné době se věnuje i dalším aspektům mateřství, především podporuje aktivní, odpovědný a poučený přístup rodičů k výchově a péči o děti.

Stanoviska České ženské lobby

Česká ženská lobby se hlásí k feministickému přesvědčení, že ženy mají právo na politickou, společenskou a ekonomickou rovnost s muži. Česká ženská lobby prosazuje zájmy všech žen bez ohledu na jejich rasu, etnický původ, zdravotní stav, sexuální orientaci, věk, náboženství či víru. Zároveň ČŽL diverzitu podporuje a uznává a prosazuje rozmanité hodnoty a potřeby žen s ohledem na výše zmíněné charakteristiky. Česká ženská lobby akceptuje různorodost svých organizací a tedy i různorodost feministických směrů, ke kterým se jednotlivé organizace hlásí. Zároveň však vyžaduje společně sdílená stanoviska k následujícím tématům:

Sexualita a reprodukční práva žen

Česká ženská lobby odmítá ideologie, které ženě znemožňují kontrolu nad vlastním tělem. ČŽL vyžaduje rovnost v sexuálních vztazích a odmítá (nejen) sexuální násilí na ženách. ČŽL podporuje možnost svobodně se rozhodnout o založení rodiny, a také právo rozhodnout se, zda, kdy a kolik mít děti. ČŽL vyžaduje všem dostupnou sexuální výchovu a informovanost v oblasti sexuality a reprodukčních práv. ČŽL prosazuje názor, že ženy mají mít přístup k antikoncepci dle svého výběru a přístup k bezpečnému a legálnímu potratu. Zároveň Česká ženská lobby nepropaguje potrat jako metodu při plánování rodiny. ČŽL podporuje právo na svobodný výběr péče v průběhu těhotenství a při porodu, klade důraz na zdravotní péči v souladu se současnými dostupnými poznatky lékařské vědy.

Prostituce a obchod se ženami

Česká ženská lobby chápe obchod se ženami jako zásadní porušování lidských práv. Prostituce by neměla být spojována s termíny jako je „donucení“ či naopak „svobodná volba“. Vždy jde o relativní pojmy, které je nutné chápat v ekonomických, politických, sociálních a kulturních souvislostech. K ochraně žen je zapotřebí prosazovat různorodé strategie, které budou jak chránit práva žen, tak postihovat osoby, které ze sexuálního průmyslu těží. Česká ženská lobby také prosazuje přenesení zodpovědnosti na klienty žen. Práva žen by měla zahrnovat: přístup ke zdravotní péči, policejní ochranu, možnosti školení a vzdělávání, právní služby a právní zastupování včetně povolení k pobytu u žen z nečlenských zemí EU, podporu, poradenství a další služby dostupné všem ženám.

Násilí na ženách

Česká ženská lobby jednoznačně odsuzuje všechny formy násilí na ženách, a to jak ve veřejné, tak v soukromé sféře. Násilí na ženách (domácí násilí, sexuální zneužívání, znásilnění či jiné genderově podmíněné činy schopné způsobit fyzické, sexuální nebo psychické poškození) je porušením lidských práv a je tedy nutné, aby se s ním státní i nestátní aktéři vypořádali a přijali veškerá opatření k jeho eliminaci i k ochraně jeho obětí. K násilí je třeba přistupovat jako k celospolečenskému jevu, který má určité kulturní a historické pozadí a má i specifickou dynamiku.

Ženy v rozhodovacích pozicích

Česká ženská lobby prosazuje rovné zastoupení žen a mužů v rozhodovacích pozicích v politice a v ústředních orgánech státní správy. Česká ženská lobby považuje rovné rozdělení moci mezi muže a ženy za základní princip demokracie. Nedostatečné zastoupení žen v politice může navíc znamenat, že nejsou v odpovídající míře zohledňovány životní zkušenosti jedné poloviny populace. Protože ženy čelí řadě bariér, podporuje ČŽL zavádění opatření, která rovnosti mužů a žen v rozhodovacích pozicích napomáhají, např. osvětové kampaně, vzdělávání a podpůrné programy určené ženám, které se chtějí veřejně angažovat, vnitrostranické kvóty či kvóty dané legislativou.

Ženy na trhu práce

Česká ženská lobby prosazuje pracovní trh bez diskriminace na základě pohlaví. K tomu patří: nediskriminační přístup při přijímání do zaměstnání, rovné odměňování za stejnou práci a práci stejné hodnoty, stejné šance na kariérní postup pro muže a ženy v každém věku, stejné šance na uplatnění na trhu práce bez ohledu na pohlaví, důstojná penze, jejíž výše se nebude snižovat o dobu strávenou na rodičovské dovolené, odstranění sexuálního obtěžování na pracovišti, podpora sladování osobního/rodinného a profesního života.

Genderové role a stereotypy

Česká ženská lobby bojuje proti genderovým rolím a stereotypům, které jsou v evropském kontextu stále šířené a udržované především pomocí vzdělávacího systému a médií. Česká ženská lobby odmítá klíše, která zobrazují ženu jako podřízenou muži, jako sexuální objekt či jako osobu spojenou primárně s péčí o domácnost. ČŽL podporuje

rovný přístup ke vzdělávání a začlenění genderové rovnosti do vzdělávacích programů. ČŽL odmítá negativní a ponižující zobrazení žen, jejich symbolické přehlížení, odsuzování či trivializování v médiích.

Česká ženská lobby

Česká ženská lobby je síť neziskových organizací, která hájí práva žen v České republice. Je součástí Evropské ženské lobby, která sdružuje ženské a genderové organizace Evropy.

Hlavní cíle a priority České ženské lobby:

- Spolupráce, síťování a formulace společných stanovisek českých genderových a ženských neziskových organizací.
- Medializace a otevírání důležitých veřejných diskuzí spojených s otázkou rovných příležitostí žen a mužů.
- Lobbování za zájmy všech dívek a žen žijících v ČR na evropské úrovni
- Spolupráce s českou exekutivou a poskytování expertní základny.
- Monitoring v oblasti rovných příležitostí.
- Uznání a prosazování rozmanitých hodnot a potřeb žen s ohledem na jejich kulturní, národnostní, etnickou, náboženskou, sociální a sexuální identitu.

Více informací: <http://www.czlobby.cz/>

E-mail: info@czlobby.cz

Tel: 00420 777 222 826

Členské organizace

Aperio – Společnost pro zdravé rodičovství

je občanské sdružení, jehož posláním je zlepšit postavení rodiny ve společnosti. V oblasti porodnictví prosazuje právo žen rozhodovat o způsobu, místě a poskytovateli porodnických služeb. V oblasti postavení rodičů ve společnosti prosazuje rovné zacházení se ženami a muži v rodině a na pracovním trhu.

<http://www.aperio.cz/>

Asociace podnikatelek a manažerek

je nezisková, nevládní, dobrovolná organizace žen, založená na podporu rozvoje malého a středního podnikání žen v ČR a profesního rozvoje podnikatelek a manažerek. Jejím

cílem je rozvoj osobnosti ženy a její plná realizace při naplňování jak funkce matky, tak seberealizace při naplňování profesní funkce.

<http://www.podnikanizen.cz/>

Česká asociace dul

sdružuje ženy, které poskytují psychickou a fyzickou podporu a informace ženám a rodinám v těhotenství, při porodu a v poporodním období. Organizuje kurzy pro doly a přispívá k jejich dalšímu vzdělávání.

<http://www.duly.cz/>

Český helsinský výbor

je nevládní nezisková organizace pro lidská práva, jejímž posláním je především sledování zákonodárné činnosti týkající se lidských a občanských práv a monitoring stavu lidských práv v ČR se zvláštním důrazem na vybrané oblasti.

<http://www.helcom.cz/>

Český svaz žen

je nevládní organizace s celorepublikovou působností (2/3 ve vesnicích do 2.000 obyvatel), která se zabývá tematikou související s postavením žen ve společnosti, především pak na trhu práce, na venkově aj. ČSŽ se zaměřuje především na perspektivní projekty spolupráce a partnerství, pomoci, osvěty, přípravy na vstup a život v EU a další. Je iniciátorem diskusí na tzv. „horká“ témata, která jsou středem zájmu, a to nejen žen.

<http://www.csz.cz/>

Evropská kontaktní skupina v ČR

je nezisková organizace, které se zaměřuje na problematiku rovných příležitostí, postavení a roli žen ve společnosti.

<http://www.ekscr.cz/>

Fórum 50%

je občanské sdružení, jehož hlavním cílem je změna současné politické situace v ČR, týkající se zastoupení žen v rozhodovacích procesech a politice. Fórum 50% tak reaguje na situaci, kdy nízké zastoupení žen v politickém životě ovlivňuje rozhodovací procesy a fungování české společnosti jako takové.

<http://www.padesatprocent.cz/>

Gender Studies, o. p. s.

je nevládní nezisková organizace, která slouží především jako informační, konzultační a vzdělávací centrum v otázkách vztahů mužů a žen a jejich postavení ve společnosti. Cílem organizace je shromažďovat a dále zpracovávat a rozšiřovat informace související s genderovou tematikou.

<http://www.genderstudies.cz>

Hnutí za aktivní mateřství

od svého vzniku v roce 1999 usiluje zejména o pozitivní změnu českého porodnictví směrem k přirozenějšímu a bezpečnějšímu porodnímu procesu, o respektování práv žen při porodu. V současné době se věnuje i dalším aspektům mateřství, především podporuje aktivní, odpovědný a poučený přístup rodičů k výchově a péči o děti.

<http://www.iham.cz/old/>

Klub K2

je obecně prospěšná společnost, jejíž mateřský a dětský klub funguje již od ledna 2005.

<http://www.klubk2.cz/>

Manushe

je romská ženská skupina – pod heslem „Edukace, sebevědomí, emancipace“ realizuje od roku 2000 projekty s cílem zapojit romské ženy bez rozdílu věku, vzdělání či sociálního statutu do společnosti. Jedině vzdělaná, sebevědomá a emancipovaná romská žena je schopna vyjádřit své potřeby a bojovat za ně.

<http://www.slovo21.cz/index.php?id=manushe>

Moravská asociace podnikatelek a manažerek

je sdružení, jehož cílem je vytvoření takového prostředí, které pomáhá podnikajícím ženám a také ženám ve vyšších manažerských pozicích vzájemně komunikovat a vyměňovat si informace, a tím podporovat i rozvoj obchodních aktivit. Současně sdružení přispívá ke vzdělávání žen a jejich osobnímu i profesnímu rozvoji, v obecné rovině propaguje ženské podnikání.

<http://www.mapm.cz/>

NESEHNUTÍ Brno – NEzávislé Sociálně Ekologické HNUTÍ

vzniklo s cílem poukazovat na souvislosti mezi dodržováním lidských práv a ochranou přírody. Vede několik programů, jedním z nich je program Ženská práva jsou

lidská práva. Aktivitami tohoto programu jsou zaměřeny na spoluvytváření prostoru, v němž by se měnily postoje k otázkám spojeným se stereotypními představami o roli žen a mužů ve společnosti a řešily se problémy z toho vyplývající (násilí na ženách, nerovnost na pracovním trhu, v politice a v dalších sférách). Realizované projekty tvoří především informační a vzdělávací aktivity. Jejich hlavním cílem je přenést informace a diskuse z odborných a akademických rovin mezi širší veřejnost a do všedního života.

<http://www.nesehnuti.cz/>

Otevřená společnost

je obecně prospěšná společnost, která přispívá ke konsolidaci občanské společnosti v České republice rozvojem principů a prosazováním politik založených na kultuře práva a právního státu, demokratické formy správy státu a ochrany lidských práv. Hlavními oblastmi jejího zájmu jsou rovné příležitosti pro muže a ženy a genderová problematika, reforma policie, kulturní politika, sociální inkluze, sociální ekonomika a přístup k informacím.

<http://www.otevrenaspolecnost.cz/>

profem

je obecně prospěšná společnost, která se zaměřuje na poskytování poradenských služeb a konzultací ženám, které zažily násilí, a pořádá kurzy pro ženy znevýhodněné na trhu práce. Součástí práce je i politické lobbování, mezinárodní síťování a vydávání publikací.

<http://www.profem.cz/>

ROSA o.s.

poskytuje komplexní pomoc ženám, obětem domácího násilí. Nabízíme jim bezplatné psychosociální poradenství, azylové ubytování s utajenou adresou, telefonickou krizovou pomoc a internetové poradenství. ROSA se zaměřuje i na prevenci domácího násilí.

<http://www.rosa-os.cz/>

Rozkoš bez rizika

je sdružení, jehož cílem je prevence a léčba sexuálně přenosných chorob. Cílovou skupinou našeho působení jsou osoby s velmi rizikovým sexuálním chováním a životním stylem. Jedná se převážně o prostitutky (z erotických klubů i ulic), v menší míře pak o mladé bezdomovkyně a narkomanky (hlavně z pražských vlakových nádraží).

<http://www.rozkosbezrizika.cz/>

Soroptimist International

je mezinárodní ženská servisní organizace, jejíž členky formou mezinárodních projektů nebo aktivit národních klubů směřují svou činnost do jednotlivých programových oblastí (lidská práva/postavení ženy, ekonomický a sociální rozvoj, výchova a vzdělání, zdraví, mezinárodní dobrá vůle a porozumění). České kluby SI spadají pod Evropskou federaci Soroptimist International (SI/E).

<http://www.soroptimistpraha.cz/>

UNIPA Unie porodních asistentek,

profese pro těhotenství, porod a šestinedělí. Profesionální sdružení porodních asistentek, ve kterém se mohou porodní asistentky sdružovat i na základě individuálního členství.

<http://www.unipa.cz/>